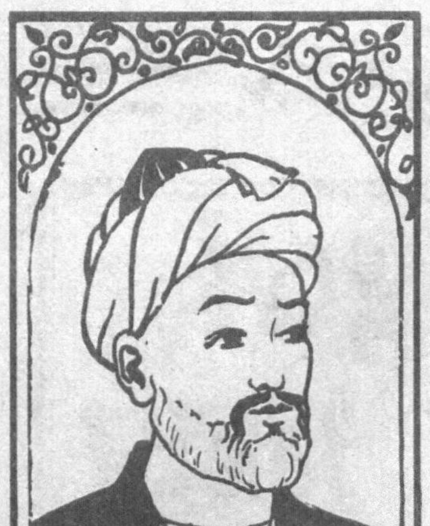

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1999 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1956 йил 4 январдан нашр .этила бошлаган

• 13 август, №33 (3520) •

ШАРҚОНА НАВОЛАР ТАРАННУМИ

Мамлакатимизда сўнгги йилларда ўтказилаётган нуфузли мусиқий-ижодий тадбирлар орасида илк бор икки йил муқаддам кўҳна ва навқирон Самарқанд шаҳрида бўлиб ўтган «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивали алоҳида диққатга сазовор. У ўзининг моҳияти, ижодий салоҳияти ва кўлами бўйича нафақат катта минтақани қамраб олганини, балки том маънода жаҳоншумул даражага кўтарилганини эътироф этиш мумкин.

Шу боисдан бўлса керак, мазкур мусиқа байрамининг довруғи оламаро, айниқса, кенг таралиб, назаримизда, энг йирик маданий воқеалардан бирига айланди. Зеро, Регистон майдонида қад кўтарган очиқ саҳна орқали янграган Шарқ халқларининг баркамол миллий наволари дилларни дилларга, кўнгилларни кўнгилларга пайванд этиб, нафосат ва эзгулик қадриятларини баралла тараннум этди.

Бошқа мамлакатларда мунтазам равишда ўтказилаётган кўплаб мусиқий фестиваллардан фарқли ўлароқ, «Шарқ тароналари» доирасида ўзаро узвий боғлиқ ҳолдаги учта тадбир асосий ўрин олганлигини ҳам эслатиб ўтиш даркор. Булардан марказий ўриндагиси — «Энг яхши миллий қўшиқ ижроси учун» халқаро танлов, иккинчиси — санъаткорларнинг очиқ байрам концерт чиқишлари, ва ниҳоят, — «Шарқ халқлари мусиқа санъатининг муштараклиги» йўналишидаги илмий-ижодий конференциядир. Ушбу тадбирларнинг мантиқан боғланиши фестивалнинг теран ва мукаммал концепциясидан далолат беради.

Биринчи фестивалнинг очилиши катта тантаналари, унинг улуғвор мадҳиясининг янграши, Президентимиз Ислом Каримовнинг илҳомбахш табрик сўзи, фестивал ҳайъати раиси Харуми Кашиба хоним ҳамда ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги вакили Креспо Торалнинг ҳаяжонли чиқишлари, мафтункор ва жозибадор дўстона учрашувлар, мароқли суҳбатлар...

Ҳа, икки йил муқаддам ўтказилган биринчи фестивал Ўзбекистон маданияти ва санъати равнақида ўчмас из қолдирди, десак ҳеч муболаға бўлмайди. Фестивал давомида мезбонлару — узоқ-яқин мамлакатлардан ташриф буюрган машҳур санъаткорлар бу жозибадор тантаналарнинг бевосита иштирокчиси ва айни пайтда жонли гувоҳи бўлдилар. Қарийб бир ҳафта давомида Самарқанд шаҳри бамисоли Шарқ мамлакатларининг ўзига хос «мусиқий пойтахти»га айланди...

Концерт ва танловдан ташқари, илмий-ижодий анжуман иштирокчилари «Афросиёб» меҳмонхонасининг шинам конференц-залига жамулжам бўлишди. Ҳамон ёдимизда, тантанали очилиш қисмида сўз олиб минбарга чиққанлар фестивалнинг аҳамияти, халқаро маданий-мусиқий алоқаларни янада ривожлантириш, унинг доирасида ўтказилаётган ҳар бир тадбирнинг долзарблиги, унинг мақсад ва вазифалари, келажаги тўғрисида ўзларининг қимматли фикр-мулоҳазаларини изҳор этдилар.

Маълумки, шу кунларда «Шарқ тароналари» навбатдаги фестивалига тайёргарлик ишлари энг қизғин палласига кўчди. Давлатимиз Мустақиллигининг 8 йиллигини нишонлаш арафасида гўзал Самарқандда ўтадиган иккинчи халқаро мусиқа фестивали яна бир бора ҳақиқий байналмилал, халқчил ва оммавий байрамга айланажак. Санъатсевар халқимиз, халқаро мусиқа жамоатчилиги уни интиқиб кутмоқда.

Равшан ЮНУСОВ,
мусиқашунос

МУСТАҚИЛЛИК — БОҚИЙ ҒУРУР

Иброҳим РАҲИМ.
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

ЗАНГОРИ ОЛОВ ДЕНГИЗИ

Оппоқ ва қалин қор ёпиниб ётган баланд тоғлар этагидан йўл юрсак ҳам мўл юриб, ярим кечада кекса Ўшдан ўтдик. Олтин водий бағрига кирар эканмиз, чароғон чироқлар пориллаб, гўё нур денгизига келиб қолгандек бўлдик.

— Ана! — деди ҳамроҳим, — сиз кўрмоқчи бўлган зангори олов денгизи — ана шу!

Хўжаобод ер ости газ омборини андижонликлар ана шундай улуғлайдилар.

— Ҳар қанча ифтихор этсак арзийди! — деб қўшимча қилди ҳамроҳим ва менга юзланиб ифтихор боисини баён қила кетди: — Бу маҳобатли иншоот ўзбек муҳандис ва қурувчилари қўли билан барпо этилди. Шунинг учун ҳам Президентимиз Ислом Каримов: «имоним комилки, ўз муҳандис ва қурувчиларимизнинг меҳнати билан барпо этилган бу иншоот Ўзбекистонимизнинг ёруғ келажаги йўлида узоқ йиллар хизмат қилади», деб улуғлади. Бундай улуғ бахтдан қувонмай бўладими?

Тонгги манзара эса тундаги кўринишдан тамомила ўзгача эди. Бу замонавий иншоот қадди-қоматини тунда эмас, офтоб чарақлаб турганда кўринг экан. Кечаси шуъладан оқариб кўринган тепалик узоқдан яшил духоба ёпиниб олгандай эди. Кўкаламзор ичидаги оппоқ бино, кумушранг агрегатлар, янгича миноралар... Андижон — Ўш йўлидан ўнгга бурилар эканмиз, икки четида кўкка бўй чўзган ёш-ёш мирзатераклар орасида ойнадай ярқираган асфалт йўл бизни «Хўжаобод ер ости газ сақлаш иншооти» шаҳарчасига бошлади. Маъмурий бино олдида йўлимизга тиввоз чиққан газ омборининг бошлиғи Равшан Юсуфхўжаевич Иброҳимхўжаев билан салом-аликдан кейиноқ қизғин мулоқот бошланди. Муҳандислар, айниқса, улкан қурилишларнинг бошлиқлари — ишчан одамлар ўз вақтини ва бошқаларнинг имкониятларини жуда қадрлайдилар. Шунинг учун у бизни дарров мустақиллигимиз иншоотлари сари бошлади. Йўл-йўлакай ўзи билан ҳам танишиб олдик.

1958 йили Тошкент шаҳрида хизматчи оиласида туғилган Равшанжон Андижонда ўсиб-улғайган. Москва Нефт ва химия саноати институтини

(Давоми 2-бетда)

ҚАТАҒОН ДАВРИНИНГ ЖУМБОҒИ

«Агар 20-йилларда ёшлар ўртасида иккита машҳур шоир бўлган бўлса, шуларнинг бири, албатта, Боту бўлган». Мен Иззат Султоннинг бу сўзларини кўп бор эшитганман. Ботунинг бошқа замондошлари ҳам шу йиллари ёшлар ўртасида Чўлпоннинг эмас, айнан унинг катта шуҳрат қозонганини айтиб келадилар. Лазиз Азиззода эса, у ҳақда сўзлаганида, ҳар сафар оғзидан бол томган. «Ботунинг руҳида зариф бир туйғу, нозик ҳис, одамийлик бор эди. Халққа хизмат қилиш ғояси унинг миясидан кенг ўрин олганди. У роҳатни, завқни меҳнаткашларга хизмат қилишдан олган», деб ёзган у.

Бу сўзларни ўқиган газетхон «Мустабид тузум шундай шоирни «халқ душмани» деб ақтл этмаган бўлса, кимни қатл этарди?», деб ўйлаши мумкин. Гап шундаки, Боту рус-тузем мактабида таҳсил кўрган болалик чоғларидан сўнгги нафасигача русларга, совет давлатига, марксча-ленинча таълимотга ўта содиқ кишилардан бири эди. 1904 йили Тошкентда туғилган Маҳмуд Ҳодиев ун беш ёшида комсомолга кириб, шу йилданоқ матбуотда дастлабки шеърлари ва хабарлари билан кўрина бошлаган. 1920 йили

Мангу лаҳза

Бухоро, 1921 йили эса Фарғона партия қўмиталари ихтиёрига юборилган ва «Фарғона» газетасининг ташкил қилинишида иштирок этган. Орадан бир йил ўтгач, Москвадаги ишчилар факултетларидан бирига ўқишга юборилган шоир тез орада рус тилини озмикўпми эгаллаб, Москва давлат университетига киришга эришган. У талабалик даврида Москвадаги ижтимоий ва адабий ҳаётни шунчаки кузатибгина қолмай, яқин келажакда совет ғоялари билан йўғрилган ўзбек ёшларининг биринчи шоири деган мақомга асос бўлувчи хислатларни ўзида тарбиялаб борган. Шунинг учун ҳам Боту 1927 йили Тошкентга қайтиши билан Самарқанддаги Марказий партия мактабида мудирлик вазифасини адо этиш билан бирга совет шоири сифатида ҳам жўшиб ижод қилган.

Боту — Маҳмуд Ҳодиевга Фитрат томонидан берилган тахаллус. Боту Фитрат, Чўлпон, Абдулла Қодирийни чин қалбдан ҳурмат қилган ва уларнинг асарларидан бир олам завқ-шавқ олган. Аммо шунга қарамай, ижод майдонида жавлон урган кезларида бу ғоявий «душман»ларига қарши шеърлар ёзди, ўзининг бошқа ғояларга содиқ шоир экани ҳақида бонг урди. У устозларини «фош этгани» сайин хизмат пиллапояларидан кўтарила бошлади. 1928 йили Боту пойтахт партия қўмитаси тарғибот ва ташвиқот бўлимига мудир қилиб белгиланди. «Янги йўл», «Маориф ва ўқитувчи» журналларининг ҳайъат аъзолари сафига кирди. Талайгина кампанияларда раҳбар лавозимида иштирок этди. «Умид учқунлари» ва «Тўлқин товушлари» шеърий тўпламларини эълон қилди. 1929 йил августида эса маориф халқ комиссарига ўринбосарликка тайинланди.

Аммо у даврга, сиёсий тузумга қанчалик сидқидилдан хизмат қилмасин, болшевиклар партияси билан эгизаклашган дўстларидан бири уни ўша йилларда «ёт унсур», деб атаган. Боту шу туфайли ёзган шеърида бундай деган эди:

Мен ёт эмас! Сен ёт,
дея кўрма!
Мастликка мени бот,
дея кўрма!
Истак-тилагим
шонли, улуғдир,
Тебранма бир оз, қот,
дея кўрма!

Бир кун кўрасан, ёт
киши кимдир,
Бир кун биласан, ёт
киши жимдир...

Бу шеър 1926 йили 19 февралда Москвада ёзилган. Ботунинг советларга содиқлигини кўра-била туриб, уни ёт, деган кимса янглишмаган экан. Истеъдодли шоир 1930 йил 30 июл куни «Наркомпрос иши» бўйича қамоққа олинди. Дастлаб ўлим жазосига ҳукм этилди. Аммо унга «мурувват» қилиниб, отиш ҳақидаги ҳукм 10 йиллик қамоқ жазоси билан алмаштирилди. Маҳбуо Соловецк оролларида жазо муддатини ўтаётган пайтида 1937 йил алғов-далғови бошланиб, у Москвага олиб келинди ва шошилинч равишда отиб ташланди.

Ўзбек комсомол ёшларининг 20-йиллардаги ишонч тоғи, севимли шоири Ботунинг «халқ душмани» деб эълон қилиниши илк қирғин-қатағон тўлқинининг жумбоғи бўлиб қолади. Назаримда, ўша даврдаги раҳбарлардан бири уни қурбон қилиш эвазига ўзининг Сталин олдидаги ишонч мандатини етти йилга чўзган...

Наим Каримов

ИККИ ДАРЁ ТУТАШГАН ЗАМИН

Неъматилла ХУДОЙБЕРГАНОВ,
Элликқалъа тумани ҳокими:

Кейинги йилларда Қорақалпоғистон Республикаси Элликқалъа туманида катта ўзгаришлар рўй берди. Туман аҳолисининг иқтисодий ҳаёти яхшиланиб бормоқда. Бу ерда саноат корхоналари пайдо бўлмоқда. Янги ерлар очилмоқда. Халқ хизматига ярайдиган замонавий бинолар қад ростламоқда. Туман маданий ва маънавий ҳаётида ҳам кўплаб янгиликлар бўй кўрсатмоқда. Бугунги бозор иқтисодиёти шароитида бундай муваффақиятларга қандай эришилмоқда? Туман ҳокими билан суҳбат ана шулар хусусида борди.

— Аму этакларидан узоқлашиб, Қизилқум бағрига чуқурроқ кириб бораётган бу туманнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?

— Элликқалъа — Қорақалпоғистоннинг энг кенжа туманларидан. Унинг ташкил этилганига бу йил 20 йилдан ошди. Туман Тўрткўл ва Беруний туманларининг Қизилқум билан туташ заминида, қумлар бағрида ташкил этилганди. Қуш учса қаноти куйядиган, бир томчи сувга зор бу жойда туман ташкил этишга нима зарурат туғилди, деган савол пайдо бўлиши табиий. Гап шундаки, 70-йилларнинг охирида Тўрткўл ва Беруний туманлари очилаётган янги ерлар ҳисобига катта районларга айланди. Айни пайтда, бу заминга туташ Қизилқум бағрида ҳам янги ерлар очиш имконияти мавжуд эди. Оқибатда Элликқалъа тумани ташкил этилди. Айнан шу жойда ер очиш ишлари бошлангани бежиз эмас. Маълумки, бу замин бир пайтлари қадим Хоразм давлатининг энг унумдор ерлари бўлган. Бу масканда юздан ортиқ қалъаларда ҳаёт қайнаган. Деҳқончилик ниҳоятда ривож топган. Ўнлаб каналлар заминга оби ҳаёт таратган. Маданият гуллаб-яшнаган. Афсуски, ўрта асрлардаги урушлар, босқинлар натижасида қалъаларда ҳаёт сўнган, замин ташландиқ жойларга айланган. Шундан кейин ана шу унумдор ерлар, қалъалар устига Қизилқум «ҳужум» қилган. Шу тариқа бу ерлар бир неча асрлар давомида кўздан яширин бўлиб келди.

Замондошларимиз эндиликда аждодларимиздан мерос қолган ушбу ерлар ва қалъаларни уч-уч ярим метрлик қум остидан «тозалаб» олмоқда. Йигирма йиллик оғир меҳнат эвазига бу заминда Бўстон деб аталган шаҳар, йигирмага яқин қишлоқлар қад

(Давоми 2-бетда)

ЎЗБЕК КИТОБЛАРИ ТУРКИЯДА

Халқаро «Олтин мерос» жамғармаси ташаббуси билан яқинда Бойбурт шаҳрида ўзбек ёзувчиларининг турк тилига таржима этилган асарлари кўргазмаси очилди. Кўргазмада бадиий адабиётлар билан бирга ижтимоий-сиёсий мавзудаги китоблар ҳам намойиш қилинди. Юртбошимизнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида» номли китоби йиғилганларда катта қизиқиш уйғотди. «Бу китобда қардош Ўзбекистоннинг буюк келажаги асослари, минтақа халқларининг тинчлик, осойишталик, фаровонлик истиқболлари лўнда ва ишонарли тарзда очиб берилган», дейишди кўргазма иштирокчилари.

Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар», Одил Ёқубовнинг «Улуғбек хазинаси», Шукруллонинг «Кафансиз кўмилганлар», «Ўзбек шеърияти антологияси», Абдулла Ориповнинг «Ҳур ўлкам», А.Рафиев, Г.Ўзтурк, Д.Нуриддинованинг «Ўзбек тили» китоблари ҳам катта таассурот қолдирди.

Туркияда Темурийлар тарихи ва маданиятига оид китоблар кўплаб нашр этилган. Улар орасида «Туркистон амири Темурнинг турк ва дунё тарихидаги ўрни», «Улуғбек муҳити» мавзусидаги анжуман материаллари, «Бобур девони» турк китобхонларига яхши таниш.

Кўргазмада ўзбек муаллифларидан ташқари бошқа туркий халқлар адибларининг асарлари ҳам намойиш қилинди.

Кўргазмани очиш маросимида Бойбурт вилояти ҳокими Али Ҳайдар Ўнар, таниқли ёзувчилар, олимлар, жамоат арбоблари иштирок этдилар. Шунингдек, Анқарада ўзбек рассомларининг асарлари ҳам намойиш қилинди.

Б.ШАРИФ

1643 КУНЛИК ИЗТИРОБ

Ёзувчиларнинг Дўрмондаги ижод боғида Тоштемир Қаҳрамоновнинг «Иблис исканжасида 1643 кун» деб номланган китоби тақдимномаси бўлди. Китоб шўролар даврида гдлянчи тўдалар амалга оширган қатағон билан боғлиқ ҳақсизликлар ҳақида ҳикоя қилади.

«Одамларнинг қилмишларидан айб ахтарганнинг ўзи айбсиз бўлиши мумкин эмас, — дея таъкидлаган экан сўз санъатининг буюк султони Алишер Навоий... — ... Кимки бошқаларга зарар етказмоқни одат қилса, аввало ўзига жабр». Дарвоқе, шўро даврида фикри очиқ, ақли расо, меҳмондўстлик хайру саховатда тенги йўқ, фазлу камол халқимиз бошига не-не кулфатлар ёғдирилмади, пахта иши натижасида минглаб ҳамюртларимиз ҳеч бир гуноҳсиз жиноятга тортилдилар.

80-йилнинг ўрталарида юртимизга ёмон ниятларда келиб, халқ бошига уқубатлар ёғдирган Гдлян бошлиқ ғаламисларнинг кирди-корлари кимнинг эсида йўқ? Уларнинг асл мақсадлари халқимизни қоралаш, камситиш

(Давоми 2-бетда)

«ТЕАТР»

«Театр» журналининг 2-сони мухлислар қўлига тегди. Унда ўзбек театри босиб ўтган йўл, унинг тарихи, актёрлар маҳорати, режиссура, драматургияга оид мақолалар, қизиқчилик санъатидан намуналар, санъат соҳасидаги янгиликлар билан танишиш мумкин.

Ўзбекистон халқ артисти Ёдгор Саъдиев ва Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Саида Раметованинг ижодий фаолияти санъат мухлисларини қизиқтириши табиий. Кейинги вақтларда актёр Карим Мирҳодиев театр ва кинода яратаётган кўпгина роллари билан мухлислар тилига тушди. Актёр билан бўлган суҳбат у ҳақдаги тасаввуримизни бойитишга хизмат қилиши шубҳасиз. Шунингдек, Ўзбекистон халқ артисти Дилбар Исмоилова билан «Аёл — гўзаллик тимсоли» мавзуидаги суҳбат ҳам диққатни тортади.

Журналнинг кейинги саҳифаларида республика қўғирчоқ театри фаолиятига бағишланган материал ва ажойиб суратлар берилган. Шунингдек, «Режиссура» номли илк қўлланма ҳақидаги мулоҳазалар, «Наврўз-99» театр фестивалига бағишланган мақола ва суратлар ҳам ўз ўқувчиларини топиши шубҳасиз.

Муҳими шундаки, журналда пойтахтимиз театрларида қўйилаётган спектакллар рўйхати ҳам берилган бўлиб, бу санъат мухлисларининг мушкулларини осонлаштиради. Хуллас, «Театр» журналининг навбатдаги сонида ҳам республикамиз саҳна ҳаётининг кенг жабҳасини қамраб олишга ҳаракат қилинган.

Мухтасархон КАРИМОВА

«ЗУМРАША»

Янги томоша

Й. Охунбобоев номидаги Ёш томошабинлар театрида «Зумраша» янги мусиқали эртак-спектакли томошабинлар эътиборига ҳавола қилинди. Рус халқ эртаги «Бўғирсоқ»қа ўхшатма тарзида яратилган бу мусиқали-эртак муаллифи Ҳайитали Низомиддинов болаларга мос қизиқарли пьеса яратган.

Зумраша ролини ижро этган иқтидорли актёр Бахтиёр Позилов сўнгги вақтларда кўпгина ролларни маромига етказиб ўйнамоқда. Навбатдаги қаҳрамонини ҳам жуда табиий, самимий ўйнаган. Зумраша образига спорт ва цирк трюкларидан қўшиб, болаларга яна ҳам завқу шавқ улаша оладиган шўх-қулоқсиз, лекин ақлли бола ролини саҳнага олиб чиқди.

Муаллиф олган сурат

Меҳрибон айиқ ва қайсар бўри образларини актёр Зафар Асқаров ижро этган. Бу образлар бир-бирига қарама-қарши бўлса-да, актёр ўзига хос қилиқлар ва ҳаракатлар билан икки образни турли қолипда яратишга муваффақ бўлган.

Театрнинг фахрийларидан бири, кўп йиллик тажрибага эга бўлган Ёқуб Қутлиев ижросидаги чол образи актёрнинг яна бир қиррасини очиб берди. Бу меҳрибон, соддадил чол ёш томошабинларга дарҳол сингиб кетади.

Бир эмас, учта ранг-баранг ролни қиёмига етказган актриса Мавлуда Саитова меҳрибон кампир, лақма қуён ва айёр тулки образларини болаларга мос қилиб ўйнаган. Саҳналаштирувчи режиссёр, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Лутфулла Саъдуллаев.

РАҲМОНБЕК

2-бет →

ЎРИКСОЙ БЕЛЛАШУВИ

6-9 август кунлари Зоминда мустақил республикамиз ёш қаламкашларининг анъанавий ижодий кенгаши бўлди. Республика Ёзувчилар уюшмаси ва Жиззах вилояти ҳокимлиги ҳамкорлигида ташкиллаштирилган ушбу ижодий анжуман бу йил ўзгача маънавий аҳамият касб этди. Аввалам бор, анжуман озод ва обод юртимиз мустақиллигининг 8 йиллиги байрамига бағишланди. Қолаверса, ушбу тадбир давлатимизнинг ёш ижодкорларга, ёшларга алоҳида ғамхўрлик кўрсатаётганини яна бир бор намоён этди. Бу Ватанимизда ёшларни ижодий баркамоллик сари руҳлантириш йўлидаги амалий ишлардан бири сифатида муҳим аҳамиятга моликдир.

Зоминда республикамизнинг турли вилоятларида яшаб ижод қилаётган энг иқтидорли ёшлар бир жойга йиғилишди. Улар бир-бирлари билан яқиндан танишиб, самимий суҳбатлар қуришди. Уларнинг адабий гурунглари мавзуи мустақиллик ва ижод эркинлиги, адабиёт ва маънавият, миллий мафкура ва бадиий маҳорат масалаларига бағишланди. Давраларда она Ватанга, мустақилликка, ёшлик ва муҳаббатга бағишланган шеърлар ўқилди, насрий асарлар муҳокама этилди.

Ижодий кенгаш Ёзувчилар уюшмаси раисининг ёшлар билан ишлаш бўйича ўринбосари, Ўзбекистон халқ шоири Муҳаммад Юсуф, шунингдек Усмон Қўчқор, Музаффар Аҳмад, Умида Абдуазимова, Гулжамол Асқарова, Дилшод Ражаб, Абдуқаюм Йўлдошев каби ёзувчи-шоирлар раҳбарлигида бир неча шуъбага бўлинган ҳолда иш олиб борди. Адиблар ёш ижодкорларни қизиқтирган саволларга жавоб бердилар.

Ижодий кенгашда Шамсия Худойназарова, Гўзал Матёқубова, Санобар Меҳмонова, Бердеғалий Дабилов, Дилбар Донабоева, Иброҳим Маҳкам, Енгин Мирзо, Мақсад Асад, Маягўзал Чориева, Сэвдора Латипова каби ёш ижодкорлар асарлари кўпчиликка манзур бўлди.

Рустам МУСУРМОН

Н. МУҲАММАДЖОНОВ суратга олган

Мустақиллик иншоотларида

ЗАНГОРИ ОЛОВ ДЕНГИЗИ

(Давоми. Боши 1-бетда)

битириб, Андижонга келибдида, вилоят газ хизмати соҳасида кичик-катта лавозимларда ишлабди. 1996 йилдан Хўжаобод ер ости газ сақлаш иншоотининг бошлиғи лавозимида газ омбори қурилишига бошчилик қилди. Камсуқум, камгап, аммо ўз ишининг моҳири бўлган бу одам оз вақт ичида кўп жойларни кўрсатиб, катта ишлар ҳақида лўнда гапириб беришга улгурди.

Хўжаобод ер ости газ сақлаш иншооти, яъни андижонликлар содда қилиб айтганларидай, газ омбори қуришнинг ташаббусчиси ҳам, ташкилотчиси ҳам Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислом Каримов бўладилар Бу ҳақиқатни водийда яшовчи жами катта-кичик яхши билади. Андижонликлар эса бу хусусда оғизларидан бол томиб гапирадилар. Мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ аҳолини газ ва ичимлик суви билан таъминлаш ҳақида муҳим фармон ва қарорлар чиқарган Президентимиз унинг ижросидан ҳам кўз-қулоқ бўлиб турди. Аммо шўро даврида газимиз Уролгача борса-да, ўз шаҳар-қишлоқларимизга берилмагани учун қишлоқда яшовчи аёлларимиз газга етолмай «ғўзапоя ўтини — аччиқ экан тутуни», деб кун кечирар эдилар. Шу боисдан қишлоқларни газлаштириш осон кечмади, айниқса, қишда саноат корхоналари ҳам газдан қийналиб яшади. Ана шу зарурат туфайли 1996 йили Хўжаободда газ омбори қуриш ҳақида ҳукумат қарори чиқди.

Мустақиллигимизни тан олган ва тинч-барқарорлигимизга ишонган чет эл фирма ва компаниялари бу соҳада ҳам биргалашиб ишлашга тайёр эканини изҳор этдилар. Биринчи бўлиб Америка Қўшма Штатларининг «Би эс Ай Индастриз Ник» компанияси дунё тажрибалари асосида Хўжаобод ер ости газ сақлаш иншооти қурилишини лойиҳалашни бўйнига олди. Америкаликлар ўз ваъдаларини тезда уддалагач, газ омбор қурилишига ускуна ва керакли жиҳозларни етказиб бериш ва созлаш ишлари юришиб кетди. Уларнинг яна бир муҳим иши шунда бўлдики, Ўзбекистонда бу хил қурилишда ишлай оладиган миллий кадр тайёрлаб беришни ҳам зиммаларига олишди. «Дрессер Рент» компанияси эса, омбор қудуқларига газ ҳайдовчи 12,5 мегеватт қувватга эга қудратли насосларни етказиб берди. Уларни молиялаш ишларини АҚШнинг «Чейз манхеттен» банки зиммасига олди, унга «Эксембанк» суғуртавий кўмакчи бўлди.

Қурилишнинг миқёси кенг, ҳажми катта. Унинг кўлами 106 объектдан иборат бўлиб, биринчи босқич ишларини «Бухорогазсаноатқурилиш», «Андижоннефтегазбурғалаш» ҳиссадорлик жамиятлари, Энергетика ва электрлаштириш вазирлигининг 4-монтаж бошқармаси ишчи ва техник муҳандислари амалга оширдилар.

Шундай қилиб, 1999 йилнинг 26 июн куни Хўжаободда оламшумул тарихий воқеа юз берди. Яъни ер ости газ тўплаш иншооти қурилишининг биринчи навбати ишлари тугалланди. Газ омборининг асосини ташкил қилувчи компрессор станциясининг газ ҳайдаш агрегати қурилиш-монтаж ишлари ниҳоясига етиб, технологик жиҳатдан созланмоқда. 36 қудуқ синовдан ўтди.

Апрел ойидан бери қудуқларга бир кеча-кундузда 2 миллион кубометр газ ҳайдалмоқда. 26 июн куни Президентимиз Ислом Каримов Хўжаобод газ омборига ташриф буюрди. Газ ишлатишдан манфаатдор водий саноатчилари, пахтакор, ғаллакор, чорвадору боғбонлар улкан тарихий воқеанинг гувоҳи бўлдилар. Хўжаобод тарихи бундай тантанани кўрмаган.

Равшан Иброҳимхўжаев мени марказий операторлик бошқаруви хонасига бошлаб кирди. Компютерлашган операторлик техникаси ишлаб турибди. Ранг-баранг электрон чизиқлар нималарнидир чизиб, операторларга зарур маълумотлар бермоқда.

— Хуш келибсизлар! — деди истараси иссиққина ёш бир жувон. Салом-аликдан сўнг у иншоот бошлиғига ахборот беришга шайланган эди, бошлиқ мени кўрсатиб деди:

— Тошкентдан ҳурматли меҳмонимиз келдилар.

— Иброҳим акани яхши танийман, китобларини ҳам ўқиганман.

Бу жувонни қаердадир, китобхонлар билан учрашувда кўргандай бўлиб, аста сўрадим:

— Тошкент Давлат университетида ўқидингиз, шекилли...

— Тошкент Давлат Техника университетини битирганман. Сиз билан ўша жойда учрашганмиз.

Газ омбори бошлиғи табассум билан Ҳанифахонга боқди-да:

— Президент Ислом Каримов билан учрашганингизни гапириб беринг, газ омборимиз билан яқиндан танишишни Юртбошимиз шу марказдан бошлаган эдилар, — деди.

Ҳанифахон бирдан жонланиб кетди-да, бундан роппа-роса бир ой илгари юз берган унутилмас воқеани гапира бошлади: — Икки кўзим компютерда, хаёлим компрессорларда эди. Хонамиздаги операторлар орасида тўсатдан жонланиш пайдо бўлди-да, «Ассалому алайкум!», деган ширали овоз эшитилди. Ёнимга қарасам, қадрли Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов кулиб турибдилар. Табассум ила таъзим бажо қилдим. Юртбошимиз ёнларида газ омбори қурилишида иштирок этган чет эл фирмаларининг бошлиқлари ҳам қаторлашиб турардилар. Ислом ота иш жараёни қандай бораётганини сўрадилар-да, менинг ҳаяжонли ҳикоямни тинглагач, пулт тугмасини босдилар. Қудуққа газ оқаётганини кўриб, Юртбошимизнинг кўзлари чарақлади. Ўзимизнинг ҳам кўзларимиздан севинч ёшлари отилиб чиқди...

Компрессорлар цехига кирганимизда унинг муҳандиси Хайрулла Боқижонов ҳам худди шундай ҳаяжонли воқеани қувонч билан сўзлаб берди:

— Президентимиз биз билан қуюқ сўрашиб, сўнгра компрессор тугмасини босдилар. Шу заҳоти компрессорлар гуриллаб ишлаб кетди. Юртбошимиз таклифи билан чет эл фирмаларининг раҳбарлари ҳам шу ишни такрорладилар...

Шу кундан бошлаб газ омбори зангори олов заҳирасини тўпламоқда. Компрессор станцияси, газ ҳайдаш қудуқлари, тақсимлаш шаҳобчалари, сув чиқариш ва тозалаш иншоотлари, юқори кучланишли электр подстанцияси, газчилар шаҳарчасидан иборат бўлган Хўжаобод газ омборининг барча ишлаб чиқариш майдонлари тайёр. Ҳозир унинг иккинчи навбати ишлари олиб борилмоқда. Газчи мутахассислар учун 20 та замонавий кўркам бино қурилмоқда. Ёш оилалар в таъмирловчилар учун шинам уй-жойлар қад кўтармоқда. Бу биноларни ўз мутахассисларимиз маҳаллий материаллардан бежирим қилиб қураётганларидан ҳамма мамнун.

Шаҳарча ҳали тамомила битмаган, қурилиш ишлари давом этаётган бўлса-да, унинг обод ва озодалигидан кўзингиз қувонади. Заррача хас-ҳашак, чанг-ғубор кўринмайди.

Бир ёғи Боғишамол, иккинчи томони Ширмонбулоқ, яна бир ёғи Булоқбоши ўртасидаги гўзал жойда миллион-миллион куб метр зангори олов заҳираси жамланмоқда. Унинг бебаҳо хазинасидан Фарғона водийсида истиқомат қилаётган барча аҳоли манфаат кўради.

Мустақил тараққиёт йўлидаги бундай улкан ишларга юртдошларимиз юксак баҳо бермоқдалар. Мен иқтисодчиларнинг ҳам юксак баҳосини эшитдим.

Тутунсиз тандир-ўчоқда нон ёпиб, таом пиширамиз энди, — дейди автостанцияда машина кутиб турган аёллардан бири.

— Гувалали уйларимизни ҳам газ тутунсиз иситади! — деб қўшиб қўйди оқ рўмол билан ўранган кекса аёл.

Шундай гапларни мен Асакада ҳам, Қувада ҳам кўп эшитдим.

— Хўжаобод газ омборидан биз томонга оқадиган ёнар дарё қишлоқларимиз аҳолиси уйига зар олиб киради, қишлоқдагиларнинг оғирини енгил қилади, — деди Қува тумани Сойкелди қишлоғининг оқсоқоли Одилхўжа. — Ношукурларнинг кўзи очиляпти. Кундан-кунга гўзаллашаётган ҳаётимизнинг қадрига етмоқ керак!

Мустақиллигимизнинг 8 йили ичида Андижонда бундай улкан иншоотлар кўп бунёд этилди. Автомобил саноати мустақиллик йилларида Андижон довруғини оширди. Андижонлик деҳқонларнинг мустақиллигимизни мустаҳкамлашга қўшган ҳиссалари ҳам бебаҳо! Чигитни пленка остига экиб, юқори ҳосил олиш, ғаллачиликда ҳосилдорликни ошириш имкониятларини намойиш этиш андижонликларга хос чин тарбиркорлик бўлди. Ўзбекистон — Қирғизистон чегарасидан Хитой худудигача бўлган йўлни ҳам андижонликлар қурмоқдалар. Бир сўз билан айтганда Андижон мустақиллигимиз ҳаётининг ойнасига айланди. Офарин!

ИККИ ДАРЁ ТУТАШГАН ЗАМИН

(Давоми. Боши 1-бетда)

ростлади, бир неча минглаб гектар ер деҳқонларнинг мулкига айланди. Қадим каналлар, қалъалар тарихий бойлигимиз сифатида қадрланмоқда. Саноат корхоналари бунёд этилмоқда. Бир неча ўн минглаб аҳоли бу масканнинг эгаларига айландилар. Бир сўз билан айтганда, Элликқалъа эндиликда ўтмиш ва бугун қайтадан юз кўришаётган маскан сифатида қад ростламоқда.

— Сўнгги бир-икки йил ичида, умуман, истиқлолдан кейин туманда қандай ўзгаришлар юз берди?

— Истиқлол халқимиз учун улуғ неъмат эканлигини ҳаётнинг ўзи кўрсатди. Озодликка, эркинг ўзингда бўлишига, бойлигинг, заминингдан истаганингча фойдаланишга нима етсин. Истиқлол бизнинг тилимиздагина эмас, ҳаётимизда, фаолиятимизда ҳам жиддий ўзгаришларга йўл очиб берди. Келинг, шулардан айримлари ҳақида айтиб ўтай.

Мана, куни кеча туманимиз билан Тўрткўл ўртасидаги чегарадош заминдан Уч қудуқ— Беруний темир йўлининг излари ўтказилди. Бу темир йўлнинг бир тармоғи туманимиз маркази Бўстон шаҳрига ҳам борадиган бўлди. Ушбу воқеа техниканинг мўъжизаларига кўникиб қолган бизни, эҳтимол, унчалик ҳайратга солмас. Лекин бу воқеани чуқурроқ мулоҳаза қилиб кўрайлик: йўл ҳамма вақт хайрли, улуғ ишларнинг бошланиши деб қаралган. Темир йўлнинг туманимизга келиши бизни нафақат республикамиз билан, дунёнинг хоҳлаган нуқтаси билан боғланишимизга имкон яратилди, деган сўздир. Шундай экан, бундай улуғвор ишни истиқлолга эриша олмасак амалга ошириш мумкинмиди?

Ёки туманимизда қурилган «Элтекс» корхонасини олинг. Турклар билан ҳамкорликда барпо этилган бу корхона эндиликда мустақил ҳиссадорлик жамиятига айлантирилган, унда туманимиздан мингга яқин одам меҳнат қилади. Улар ўртача 8-10 минг сўмдан ойлик олади. Яқинда Нукусга Япониядан меҳмонлар ташриф буюрди. Уларнинг эгниларида «Элтекс» корхонамизда ишлаб чиқарилган кийимларни кўриб кўзларимга ёш келди. Уларга кийган кийимларингиз бизнинг туманимиздаги корхонада ишлаб чиқарилган десам, ҳайратга тушишди. Яхши кийимлар ишлаб чиқарганимиз учун раҳмат айтишди. Хўш, агар истиқлолга эришмаганимизда шундай корхона қура олармидик, ишлаб чиқарган маҳсулотларимизни хорижликларга маъқул қилдириб, уларнинг миннатдорчилигига сазовор бўлармидик?

Ёхуд туманимиз марказида қад ростлаган «Санъат» саройини олинг. Тошкентдаги «Туркистон» саройи билан бемалол беллаша оладиган бу кошонани собиқ шўролар даврида қура олармидик? Энг ҳайратли томони шундаки, ушбу корхонани давлатимизнинг ёрдами, ўз маблағимиз ва халқимизнинг ҳашари билан барпо этдик. Эндиликда у халқимизнинг дам оладиган энг гавжум жойларидан бири бўлиб қолди. Хўш, агар истиқлол бўлмаганда халқимиз фахри бўлган шундай гўзал ансамблни қура олармидик?

Ёки туманимиз марказида фаолият кўрсатаётган «Ўлкашунослик музейи»ни олинг. Маълумки, туманимиз тарихий обидалар ва осор-отиқаларга ниҳоятда бой. Изланишлар натижасида кўплаб тарихий буюмлар топилган. Булар орасида «Авесто» давридан то мўғул босқинчиларининг Хоразмга юриши давригача бўлган ноёб буюмлар ўрин олган. Улар музейимизнинг олтин фондини ташкил этади. Хўш, агар истиқлолни қўлга киритмаганимизда ана шу буюмлар нафақат бизнинг музейимиз, республикамиз теграсида ҳам қолармиди?

Ёхуд деҳқончилигимизни олинг. Ғалла, шоли, мева-чева, қовун-тарвуз... илгари шулардан қайси бири халқимизнинг ўзига насиб этарди? Ахир даладаги сўнгги ҳамаккача марказ учун териб кетиларди-ку!

Истиқлолнинг юртимиз тақдиридаги улуғвор аҳамиятини мен бойлигимизнинг халқимизга қайтиши жараёнларида кўраман.

— Элликқалъанинг ўтмиш, тарих билан боғлиқлигини кўп эслатдингиз. Бу жой тарихини ўрганишда қандай ишлар қилинмоқда?

— Ҳақиқатан ҳам Элликқалъа қадимий тарихий обидаларга бой маскан. Буни унинг номиданоқ англаш мумкин. Айтишларича, бу ерда элликта қалъа бўлган эмиш. Аслида бу ерда бир неча юздан ортиқ қалъалар мавжуд. Хоразмнинг эрамиздан олдинги даврдаги пойтахти бўлган Тупроққалъа ҳам туманимиз теграсида. Ёки бўлмаса, эрамиздан олдинги V—III асрларга мансуб деб ҳисобланадиган Қўйқирилганқалъа, Бурғутқалъа, Тешикқалъа, Қўрғошинқалъа, Аёзқалъа, Жонбосқалъа, Қумқалъа, Отсизқалъа... ва бошқа қалъалар ўтмишимизнинг бой мероспаридир. Ярим хароба ҳолида ётган бу қалъалар археологлар томонидан маълум даражада ўрганилган. Лекин эндиликда уларни қайтадан жиддий ўрганиш керак. Биз мустақил давлат сифатида ўз тарихимизни ҳаққоний ёритишимиз зарур экан, энг аввало, кўз ўнгимизда сочилиб ётган меросимизни, бу қалъаларимиз тарихини, маданиятимиз намуналарини мукаммал билмоғимиз шарт.

Мен тарихчи, археолог эмасман. Лекин мўғуллар босқини давридан бери чўл бағрида хароба ҳолда ҳувиллаб ётган бу қалъалардаги қурилган иншоотларни кузатар эканман, аждодларимизнинг ақл-заковатига тан бераман. X—XIIасрларда пайдо бўлган Хоразм империясининг тараққиёт жабҳасида Шарқу Ғарбда энг илғор бўлганига ишонаман. Агар мўғул босқинчилари бўлмаганида, Хоразмга ҳужум қилмаганида дунё ўз цивилизацияси андозасини шу давлат, биз турган мана шу замин тараққиётига қараб белгилаб олган бўлармиди. Буни дунё тарихчилари ҳам тан олишган. Акс ҳолда немис олими К. Броккельман «Дунё фани IX—XII аср Хоразм фани асосида ўз ривож йўлини топди», деб ёзмаган бўларди. Ёки С. Толстов «Қадимги Хоразм маданиятини излаб» китобида «XII асрда Хоразм феодал тарқоқлик давридан чиқиб, Шарқнинг энг дастлабки қудратли монархияларидан бири — Хоразмшоҳлар империясига айланиши учун қулай шарт-шароит вужудга келди. Чингизхон галаларининг биринчи зарбасига учраган бу давлатнинг ҳар қанча тақдирласа арзийдиган хизмати шундаки, у ўз қони эвазига Европа цивилизациясини ҳалокатдан сақлаб қолди», деб эътироф этиши бежиз эмас.

Биз ана шундай эътирофларга сазовор бўлган заминда яшаяпмиз. Демак, аждодларга муносиб авлод бўлмоғимиз керак. Шу учун ўтмиш, тарихга бой бу заминда, имкон бўлса, халқаро миқёсда ўзбек давлатчилигининг келиб чиқишига оид илмий анжуман ўтказиш ниятидамиз.

Элликқалъа замини йилдан-йилга қумлар бағридан янги ўзлаштирилган ерлар ҳисобига кенгайиб бораётгани аниқ. Лекин ер ўзлаштириш борасида олдимизда яна бир муаммо бор. Биз ҳар қадамда тарихимизнинг бой меросига дуч келмоқдамиз. Демак, биз ер ўзлаштиришимиз баробарида ўша тарихимизни, хароба ҳолида бўлсада қалъаларимизни келгуси авлодларга сақлаб қолишимиз зарур. Бунинг учун эса бизга тарихчиларимиз, археологларимиз мадади ниҳоятда керак.

— Элликқалъа истиқболини қандай тасаввур қиласиз?

— Бу йил биз давлатга ғалла, пилла, мева топшириш режаларини бажардик. Полиз маҳсулотлари, шоли учун белгиланган планлар ҳам бажарилади. Чунки далаларимизда ҳосил кўп. Пахтамизнинг юки яхши. Бу муваффақиятларнинг сабаби битта: деҳқонларнинг ерга эгалик ҳисси ошди. Бугунги деҳқонга буйруқ ортиқча нарса бўлиб қолди. Туманимизда мактаблар, болалар боғчалари қурмоқдамиз, коллежлар барпо этилмоқда. Халқимиз яхши ишласанг, яхши яшаш мумкинлигини англаб етди. Булар бизнинг қилишимиз керак бўлган одатий ишларимиз.

Кўнглимда эса булардан ҳам каттароқ ният бор. Бир пайтлари Оролнинг олд қисмида Аму ва Сир оралиғида, бугун қумлар тўшалиб ётган заминда аждодларимиз салкам бир миллион гектар ерда суғорма деҳқончилик қилишган. Амударёдан чиққан Оқчадарё, Сирдарёдан чиққан Инкардарё билан туташган. Бу заминда минглаб қалъалар, шаҳарлар бўлган. Булар бундан етти-саккиз аср илгариги гаплар. Улар ўша пайтда қандай шароитда бу ерларни обод қилишган? Бизлар эса... Амударё бўйларидан Сирдарё томонга қараб аждодларимиз изларидан энди йўлга чиқдик. Бу йўлимиз узоқ ва қийин бўлади. Лекин аждодларнинг бу йўли бизнинг келажак йўлимиз бўлиши ҳам аниқ.

Суҳбатдош:
Камол МУҲАММАД ЁҚУБ

1643 КУНЛИК ИЗТИРОБ

(Давоми. Боши 1-бетда)

ҳисобига ўз мавқеларини ошириш, талон-тарожлик билан бойлик орттириш эди. Ўзларини бизга ёрдам қўлини чўзаётгандай қилиб кўрсатган бу манфур кимсаларнинг анойиликлари ўтмади. Уларнинг ниқоблари йиртилди. Ҳақиқат қарор топди. Аммо шунга қадар минглаб гуноҳсиз одамларимиз ўша иблислар исканжасида қаттиқ озор чекиб, руҳий ва жисмоний изтиробларни бошдан кечирдилар. Шулардан бири ўша маҳалларда республика Ички ишлар вазири муовини вазифасида ишлаган Тоштемир Қаҳрамонов эди. У 1643 кун ноқонуний равишда қамоқ азобини тортди. Фақат суд залига етгандагина унинг гуноҳлари тасдиқланмай, оқланди. Унинг ана ўша кунлардаги қисмати, шунингдек, ўзига ўхшаш жабрдийдаларнинг тақдири ҳақида ёзилган «Иблис исканжасида 1643 кун» номли асари китоб бўлиб чиқди. Т. Қаҳрамоновнинг бу асари «Ёзувчи» нашриётида нашр этилди. «Иблис исканжасида 1643 кун» асарини ўқиган китобхон ўша кунлар даҳшатини, оқ билан қорани ажратиб олиб, ҳар бири устида жиддий мулоҳаза, муҳокама юритиш имконига эга.

Асарда бировларга қарамликнинг, қулликнинг даҳшатлари намоён бўлади.

Асарнинг аҳамияти фақат шундангина иборат эмас. У ҳар бир инсонни истиқлолни авайлаб — асрашга, эртанги кунга хушёррок назар ташлашга ундайди. Китобда амал, мансаб учун, қалбаки обрў — эътибор орттириш учун ҳамёнларининг фойдасини кўзлаб, турли қабихона ишларга қўл урувчилар кирдикорларини ўқиб, бир томондан ларзага тушасан, иккинчи томондан эса уларнинг фожиали қисматига ачинасан. Улар такаббур, бошқаларни одам ўрнида кўрмайдиган, ўта доғули одамлар тарзида кўзга ташлансалар ҳам, аслида қабиҳ ниятлари эртами-кеч, барибир, ҳаммага аён бўлиб, жазоларини олишлари яққол аён бўлиб туради.

Асарда, булардан ташқари, ўша маҳаллар Москвада ва Тошкентда катта лавозимларни эгаллаб олган айрим мансабдорларнинг ўз нуфузидан фойдаланиб, кўнгиллари тусаган бузуқликлар қилганликлари ҳам рўй-рост очиб ташланган. Биз яхши билмаган айрим шахсларнинг исм-шарифлари ҳам китобда келтирилган ва уларнинг асл башаралари, алғов — далғов уюштиришлар билан ҳузур топишлари ва ҳатто бойлик талашиб, ўзаро тортишишлари, жанжал кўтаришлари яққол акс эттирилган.

Китобни ўқиш жараёнида, шундай мунофиқликларнинг олдини олиш мумкинми, деган савол туғилади. Мумкин эди! Шундай хулоса чиқарилади китобда. Афсуски, халқимизнинг соддалиги, ишонувчанлиги ўзига зарар берди. Москвалик ғаламис тафтишчилар талон-тарожни ниҳоятда авж олдиришди, одамларни қамашди, камситишди. Ана шундай усулларга лаққа тушиб, тузоқларга илинган халқимиз вакиллари бирлашиб курашиш зарурлигини эсларига келтирмай, фақат изтироб чекдилар, холос. Худди ана шундай вазиятни кўрган шоир Муҳаммад Юсуф ўз халқининг соддалиги ҳақида қуйидагича мисраларни битган эди:

Отангни сотишди,
изламадинг ҳам,
Болангни отишса,
йиғламадинг ҳам.
Йиғласанг ҳам пахта
териб йиғладинг,
Қотилга топганинг
бериб йиғладинг...

Элим деб ким куйса —
бари қамалди,
Кимки ерни суйса —
бари қамалди...

Ҳар қалай, кўпга тош отганнинг ҳоли аён. Чунки ўша тош уни, отувчининг ўз бошини ёриши муқаррар! «Десантчилар»нинг аҳволи ҳам охир — оқибат шундай бўлди.

«Иблис исканжасида 1643 кун» асари ана шу заҳматли кунлар фожиасини жуда ишонарли, тўлақонли тасвирлаб бергани билан китобхон эътиборини жалб этади.

Асар хотира шаклида ёзилган. Бари ҳақиқат, ҳеч қандай ёлғон, уйдирмалар йўқ унда. Муаллиф воқеаларнинг бевосита иштирокчиси.

Шу ўринда мазкур китобнинг пайдо бўлишига муносиб ҳиссасини қўшган адабий муҳаррир, таниқли ёзувчи Ҳожиакбар Шайховнинг беназир хизматини таъкидлаб ўтиш ҳам ўринлидир. Икки адиб жуда катта ва эътиборга лойиқ ишни амалга оширишган. Ҳамма учун ниҳоятда зарур бўлган бу китобнинг яна бир аҳамияти шундаки, у ўз ўқувчисини она юртни ардоқлаш, Ватанга садоқатли бўлиш, инсонни эъзозлашга ўргатади. Халқни ҳушёр тортишга чорлайди. Китоб, айниқса, ёш авлодни ёвузликка қарши нафрат руҳида тарбиялашга муносиб ҳисса қўшади, деган умиддамиз.

Жонрид АБДУЛЛАХОНОВ

«ОТАЛАР СЎЗИ...» ЧОРЛОВИ

ТВ:

«Оталар сўзи — ақлнинг кўзи» кўрсатувига кўплаб хатлар, фикр ва билдиришлар келади. Республикамизнинг деярли барча ҳудудларида ўзининг доимий мухлисларига эга бўлган бу кўрсатув ташкил этилганига ҳам роппа-роса 36 йил бўлибди. Унинг муаллифи Элбек Мусаев, режиссёри эса Эргаш Каримов эдилар. Донишманд бошловчи отахон ролида биринчи бор Ўзбекистон халқ артисти Карим ота Хонкелдиев эфирга чиққанлар. Катта ёшдаги юртдошларимиз ҳозир ҳам Карим отани яхши эслашади. Бу санъаткорнинг обрўсини кўрсатувда Ота бўлиб орттирган иззат-ҳурмати бойитди, унинг инсоний фазилатлари янги рангларда жилваланди. Кўрсатувнинг халқимиз учун жуда ҳам зарурлигига ҳамма ишонди.

Миллий тарбиямиз азалдан насиҳатга кулоқ солишга; катталарни ҳурмат қилишга, барча ахлоқий мезонларга риоя қилишга қаратилган. Ана шундай дидактик усул бизни ахлоқий лавҳаларга сезгир қилиб қўйган. Турмушдаги қийинчиликларнинг экрандаги бадиий талқини доимо томошабинлар эътиборини қозониб келган. Баъзида насиҳатгўй, баъзида эса одил ҳакам вазифасини ўтовчи, айрим пайтларда ечимини томошабинлар ҳукмига ҳавола этиб қолувчи бошловчи ролига айнан кекса нуроний отахонларнинг танланиши айни муддао бўлди. Чунки оталар насиҳатларига азалдан алоҳида эътибор берилиб келинган.

— Кўрсатув бошловчиси масаласида бахтимиз бор экан, — дейди 25 йил давомида бу кўрсатувга режиссёрлик қилиб келаётган Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Мираббос Мирзааҳмедов, — бизнинг таклифларимизни кўплаб артистлар бажони-дил қабул қилишди. Карим ота билан Ориф ота ўртасидаги вақт мобайнида кўрсатув бошловчилари бир неча маротаба алмашди.

Таниқли актёр Бадал Нурмуҳамедов, Қўқондан Нурулло ҳожи Абдуллаевлар бошловчи сифатида эфирга чиқдилар. Кўрсатув режиссёри, шу кўрсатувга мутасадди бўлган «Ёшлик» муҳаррияти янги-янги ечимлар изладилар. Ана шу изланишлар самараси ўлароқ томошабинлар сафи ҳам кун сайин кўпайиб борди.

1992 йилдан «Оталар сўзи...» кўрсатувида халқ севган ҳофиз Ориф ота Алимахсумов бошловчи бўлиб чиқа бошлади. Мана, 7 йилдирки, Ориф ота ушбу кўрсатув ижодий гуруҳининг жонкуяр аъзоларидан бири.

Ҳозир кўрсатув жамоаси «Умид» бош муҳаррияти қошида ижод қилиб келаётир. Узоқ йиллар мобайнида жамоада муайян ижодий кучлар тўпланди. Аввалига республика ёш томошабинлар театри артистлари видеофилмга жалб этилган бўлса, кейинчалик «Муқимий», «Ҳамза» театрларининг актёрлари ҳам қатнаша бошладилар.

Кўплаб таниқли ёзувчиларимиз ҳам ушбу ижодий гуруҳ билан ҳамкорлик қилмоқдалар. «Оталар сўзи...» саҳнасида Саид Аҳмад, Ўткир Ҳошимов, Саъдулла Сиёев, Ўлмас Умарбеков каби забардаст ёзувчилар билан бирга, ўнлаб иқтидорли ёш қалам соҳибларининг асарлари ижро этилди. Кейинги йилларда бу кўрсатув учун махсус асарлар ёзиб берадиган муайян ижодкорлар гуруҳи ҳам вужудга келди. А. Жамол, С. Сирожиддинов, Э. Раимов, Т. Мирзо каби ёзувчилар шулар жумласидандир. Кўрсатув билан хориж ёзувчилари ҳамкорлик қилиш истагини билдиришлари эса «Оталар сўзи...»нинг хорижда ҳам ўз мухлисига эгалигидан далолатдир. Масалан, туркиялик Собир Сайхон 1998 йили ўзининг «Ватан илинжи» асарини тақдим этди ва ушбу асар юртдошларимизда катта таассурот қолдирди. Ҳозир М. Мирзааҳмедовнинг ижод жомодонида мамлакатимизнинг таниқли ёзувчилари билан бирга, қаламкашлик майдонига эндигина кириб келган ўндан ортиқ муаллифларнинг кўрсатув учун ёзган махсус асарлари бор.

— Биз, ижодий гуруҳ аъзолари ўз фаолиятимиз юзасидан таниқли адабиётшунослар, театршуносларнинг ёки нуфузли экспертларнинг баҳосини эшитишни истардик. Ҳозирча фақат телетомошабинлар фикрини ўзимизга маёқ қилиб ишлаяпмиз, — дейди Мираббос ака.

1998 йили «Оталар сўзи...» ижодий жамоаси ҳаётида унутилмас бир воқеа бўлди. Ўн бир яшар қизини йўқотиб, бағри қон бўлиб юрган она ушбу кўрсатув орқали ўз жабрдийдасини топиб олди. Қиз билан онанинг ҳаяжонли учрашуви ва уйига қайтиши лавҳалари кўрсатувнинг махсус сонида намойиш этилди. Кўрсатув ижодкорларига юзлаб ташаккурномалар келди. Хатларда томошабинлар муайян видеофилмлардан сўнг ижодий жамоанинг улар билан телеучрашувини, савол-жавоб кечасини ўтказишни таклиф қилмоқдалар.

Мустақил Ватанимиз ҳаётидаги улкан ўзгаришлар билан ҳамнафас бўлиб, эфирда қарийб 40 йилдан бери томошабинини йўқотмай, аксинча, тобора кўпайтириб келаётган «Оталар сўзи...»дай кўрсатув телевидение бисотида ҳозирча ягона. Маълум бир кўрсатувни томошабин бугун бажону дил қабул қиляптими, унинг янада оммавий бўлиши устида ўйлаш, кўрсатув рейтингини ошириш йўлини қидириш телевидение ходимларининг доимий вазифасидир.

Бугун телевизор деган сирли сандиқча ҳар бир хонадоннинг тўридан жой олган ва ана шу сирлар сандиғининг энг яхши бисотларидан бири, шубҳасиз, «Оталар сўзи...»дир, десак, муболаға бўлмайди. Чунки у ҳаёт билан ҳамнафас қадам ташлаб, бизни инсофга, диёнатга, виждонга, оқибатга, Аллоҳ олдида тавба ва тазарруга, она Ватаннинг фидойи фарзанди бўлишга чорлаб турибди.

Илёс ҚУВОНДИҚОВ,
журналист

КЕЛИНЛАР АМЕРИКАДА....

ҚЎЗҒОЛОН КЎТАРИШДИ

Лекин, бу қўзғолон жанжал-сурон, бақир-чақир билан эмас, ичакузди кулги, гулдурос олқишлар билан тугади. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмаднинг «Келинлар қўзғолони» асари Америка Қўшма Штатларида намойиш этилди. АҚШ ва Канада яҳудийларининг «Уйғониш» театри санъаткорлари машҳур ўзбек адибининг машҳур асарини ўзига хос равишда саҳналаштириб, томошабинлар ҳукмига ҳавола этдилар.

Шу йил 25 июл куни Нью-Йоркнинг машҳур Бруклин қисмида жойлашган театр биноси томошабинлар билан лиқ тўлди. Асосий ролларни Мира Аранбоева (Фармонбиби), Любов Исакова (Лутфи), Эся Сулаймонова (Сотти), Аркадий Сулаймонов (Ўринбой) ва бошқалар ижро этдилар. Асарни Семен Аулов саҳналаштирган.

Асар премьерасига таклиф этилган устоз адиб Қўшма Штатлардан бир олам таассуротлар билан қайтиб келдилар. Дўрмондаги дала ҳовлиларида бўлиб ўтган уч кишилик матбуот-конференциясида у кишига шундай савол берилди:

— Айтинг-чи, Саид Аҳмад ака, Америкага борганингизда кўзингиз биринчи бўлиб нимага тушди?

Адиб бироз ўйланиб турдилар-да, сигарета тутунини халқа-халқа қилиб ўрлатганча шундай дедилар:

— Шундай савол берилишини кутган эдим. Самолётимиз пала-партиш чувалашиб ётган булутларни бир четга суриб Нью-Йоркка қўна бошлаганида, шу экан-да Америқоси, деб мундай пастга қарасам, худди мени олқишлаётгандай Озодлик маъбудаси бир қўлини кўтариб турибди. Елкасига бир нима осиб олган. Харчанд уриндим — нима эканлигини аниқлай олмадим. Стюардесса қиз, америкалик бўлсаям, ҳажвияларимдан яхши хабардор экан, «Саид Аҳмад домло, яна нима хизматлар бор?» деб ҳар ўтганида елкамдан силаб қўйди. «Ҳай, қизим, бориб лўтчигингга айт, анави қўлини кўтариб турган маъбудага яқинлашиб, бир-икки ёнбошидан айланиб ўтсин, елкасига осиб олганини билолмаяпман», дедим. Роса тарбия кўрган қиз экан, букилиб таъзим қилганича орқаси билан юриб, учувчилар хонасига кириб кетди. Бир пастдан кейин десангиз, эълон қилиб қолишди: «Ҳурматли йўловчилар, хавотир олманглар, самолётимизда учиб келаётган Саид Аҳмад домлонинг кўзойнаклари Дўрмонда қолиб кетган экан, шу сабабли Озодлик маъбудаси ҳайкали олдидан пастлаб учиб ўтамиз...»

Ҳамма ҳайрон, ҳамма бирбирига қараган. Охири таниб қолишиб, йўловчилар устимга ёпирилиб кела бошлашди: «Э, худога минг қатла шукур, Сизни ҳам кўрадиган кун бор экан-ку». Машҳурлик деганлари ҳам бир бало экан, юзлаб қўллар дастхат олиш илинжида мен томонга чўзилди. Кимдир «Ҳой, инсофларинг борми, ҳеч бўлмаса учувчига йўл беринглар» деб бақириб юборди. Бошқа биттаси «Учувчи бўлса ўзига, ўчирга турсин» дейди. Қарасам, ёшгина учувчи йигит мунғайибгина турибди. Раҳмим келиб, унга беўчир дастхат ёзиб бердим. «Раҳмат, Саид Аҳмад ака, энам, мабодо самолётингга Саид Аҳмад чиқиб қолса, дастхатсиз уйга қайтма» дегандилар, ниятимга етдим, энди бу дунёда асло армоним қолмади» деб хонасига қайтдию самолётни гувиллатиб ҳайкал томонга бурди. Яқинлашганида қарасам, Озодлик маъбудаси ўнг елкасида «Келинлар қўзғолони»нинг афишасини ушлаб турибди. Яна стюардесса қизни имладим. Пириллаб ёнимга келди. — «Арқон, нарвонинглар борми?» — дедим. Ҳайрон булди. — «Самолётни холостойга солиб турсаларинг, аста осилиб тушиб шу бечоранинг ҳам пешонасидан битта ўпиб қўярдим», — дедим. У кулиб ичкарига кириб кетди...

Саид Аҳмад ака шу битта саволга жавоб билан матбуот конференциясига якун ясадилар.

Биз Дўрмондан бир олам таассурот билан қайтдик.

Аҳмад ОҒА

Жуманиёз ЖАББОРОВ

ОРО БЕРДИМКИ ГУЛЛАРГА

ЎЗБЕК ГЎЗАЛИГА

Офарин ҳуснинггаю қадду камолингга шараф,
Офарин дер сенга дунё — етти иқлим, тўрт тараф.

Бунча дилбарлик билан оламни мафтун айладинг,
Сен қуёшсан, талпинур диллар гўёким ўт-алаф.

Ғунчалар мулзам бўлар гар лаб очиб кулсанг ширин,
Тишларинг барқин кўриб, дарёга қочгайдир садаф.

Бир гўзал гулсан, парирўсан, санамсан, сарвқад,
Йўлларингда гул поёндоз, сарвлар таъзимда саф.

Сен Самарқанду Бухоронинг мужассам ёғдуси,
Балки унган гулшанинг Фарғона, Урганч ё Насаф?

Сир Гулистонию Сурхон соҳили масканмидир,
Жиззаху Тошкент аро кўргач сени, жисмимда заъф.

Ҳар нечук сен Ўзбекистон кўркидан шўх бир жило,
Ҳуснинга кўз тегмасин, бўлсин бало гумдону даф.

ЭШИТДИМ

Эшитдим, майл этибдир сайр қилмоқ ёр боғимда,
Бу гапдан бўлди бош осмондаю оғзим қулоғимда.

Ўзимни қўйгали жой топмайин, ҳар ён югурмишман,
Неча орзую истак жўш уриб кўнглу қароғимда.

Оро бердимки гулларга, улар қалбимни акс этсин,
Тарошлаб майсаларни кўрк бериб киприк тароғимда.

Токим ёр кўрсалар яйраб, табассум этсалар, шу бас,
Неча минг ифтихорлар ёзилур кўнгил вароғимда.

Зилол сувларга ёлбордим, дилимни ёрга айтсинлар,
Санам шоядки раҳм айлаб сўз очса иштиёқимда.

Деса: «бечора ошиқни билурман, неча йилларким,
Хазон япроғи янглиғ сарғариб юргай фироқимда».

Яна қушларга таъйин-таъйин этдим илтижо айлаб,
Менинг меҳримни изҳор айласин ҳайратда чоғимда.

Тағин елларга кўксим кенг очиб кўп арзи ҳол этдим,
Хабардор айлангиз ёрни, дедим, аччиқ сабоғимда.

Кутиш бахтики менга шунча шодлик армуғон этди,
Висол онин тасаввур этгали ранг йўқ бўёғимда.

РУҲ ИЛА ЖИСМИМ АРО

Неча бир маъно мужассам бўлса гар исмим аро,
Шунча мавжуд зиддият ҳам руҳ ила жисмим аро.

Руҳ самовийлик тилар, жисмимга маскандир замин,
Бул муаллақлик аро билдим ҳаётнинг замзамин.

Ҳу, чарақлаб турган ул юлдуз менингдир, шубҳасиз,
Ердаги ҳар битта тош ҳам менга жонимдек азиз.

Оқ булутлар узра парвоз айлаган қушдир руҳим,
Боғ аро япроқ куйидан тарқалур бор андуҳим.

Ишқи олий бахш эрур руҳимга парвоз бахтини,
Ерда ёрим севгиси тортиқ этур шоҳ тахтини.

Икки оташ, икки мавж ичра сузар жону таним,
Иккиси ўз манзилимдир — энг суюкли масканим.

ЁР ХАЁЛИ

Ҳар кечаки, ой осмонда тулу қиладир,
Ул паривашим ёди жонда ғулу қиладир.

Кўнгулда шунча дард-фарёдки, бунчалик ғамни
Ошиққа қайси бир замонда сулув қиладир?

То тонг қадар юлдуз санаш бўлди одатим,
Ул хаёл мени, оҳ, маҳруми уйқу қиладир.

Гоҳ оташ ичра ўртаб мени дилбар хаёли,
Яхга ўгириб гоҳ кечалар сув-сув қиладир.

Йиғламоқ ила ёйилмағай дилда афғоним,
Гарчи кўзимдан ёш шашқатор дув-дув қиладир.

То лашкари ғам хуруж айлар, не холатки, Ниёз,
Унга рўбарў бормоқни дил орзу қиладир.

БИР ТУШДАН УЙҒОНДИМ...

Хосият РУСТАМОВА

Бир тушдан уйғондим, тушларинг,
Бунчалар шоирдек бир латиф.
Мен қандай ухлайин қушларнинг
Қоп-қора кўзига айланиб.

Мен сендан қўрқаман. Тонг саҳар,
Азобдан силқиса товонинг.
Қип-қизил кўйлакда тун қадар
Йиғлатиб чиқаман самони...

Юлдузлар оромин бузди ким,
Юрагим йиғлайди йўргакда.
Дардимни ёпиниб, аста — жим
Чиқаман қип-қизил кўйлакда...
Бир тушдан уйғондим,
Тушларинг,
Гулсевар шоирдек бир латиф.

* * *

Нега кўйлакларинг қолди битмайин,
Ҳали бу дунёга келмаган одам.
Нега чап кўксимда оғриётир жон,
Ҳали бу дунёга сиғмаган ОДАМ.
Нечун кийилмаган кўйлакларинг доғ,
Нечун ғам супурар йўлакларингни.
Сенинг келмасингни
биламан, аммо
Мен ҳануз тикяпман кўйлакларингни.
Мен сени топмасдан
кетаётирман,
Қуёшдан ишқ сўраб
беруҳ дилларга.
Исмингни ўргатиб ўтаётирман,
Исмсиз туғилган атиргулларга.

* * *

Кимнинг кўзларида яшаяпсиз жим,
Кимнинг кечагидек кўзлари оғрир.
Бир қўшиқ эшитдим бугун, севгилим,
Бир қўшиқ эшитдим юракдек оғир.
У шундай қўшиқки...
Бир Сиз биласиз,
Бир қайғу билади кўйлаклари оқ.
Мен бугун кўзларни унутиб, ёлғиз
Йиғламоқ истадим, фақат йиғламоқ.
Ўйчан тун.
Мудрайди ожиз сукунат,
Йиқилгум оловдил ишқ бодасига.
Тонг мени поклаб бер, бошимни қўяй,
Юракнинг йиртилган сажжодасига...
Кимнинг кўзларида яшаяпсиз жим.

* * *

Сиз кунда адашдингиз,
Мен ойларда адашдим.
Сиз шодлик йўлида-ю,
Мен ғамларда адашдим.
Нега кузак, боғларни
Гуллар билан талашдим?!
Кетдим...
кетар чоғимда,
Боғ билан хайрлашдим.
Сиз кулиб адашдингиз,
Мен-чи йиғлаб адашдим.
Сиз куйлаб адашдингиз,
Мен-ку бўзлаб адашдим.
Бу йўллар меҳварида.
Дарёлар кўп.
Йўллар кўп,
Сиз сўқмоқда,
мен эса
Равон йўлда адашдим.
Оқшом чўкса кулбамга,
Кириб келар ваҳима.
Бу қаро ёлғизликни,
Кўнгил қилар таржима.
Сиз кетасиз тунлари,
Тунларда адашгани...
Мен эса куппа-кундуз,
Зиёларда адашдим.
Соғинасиз бир куни,
Адашган туйғуни ҳам.
Қувасиз уйингиздан,
Бир бахтсиз уйқуни ҳам...
Сўнг отилиб чиқасиз,
Уйингиздан узоққа,
Сиз титроқда, мен эса,
Фироқларда адашдим.
Уйингизга қайтасиз,
Қайтгандай зимистонга.
Йиғлаб қўшиқ айтасиз,
Бешикдаги Ватанга.
Сиз бир гўзал ерда-ку,
Мен осмонда адашдим.
Менинг кулбам ўкинчдан.
Келмайди юлдузлар ҳам.
Бу қайғунинг олдида
Адашар кундузлар ҳам.
Сиз ёруғ хоналарда
Соғиндингиз қуёшни.
Сиз қасрда,
мен эса,
Мисраларда адашдим.
Тонг бир маҳал уйғотар
Ўзин севган қушларни.
Тун бир куни йўқотди
Тушдаги Кумушларни...
Шундан буён беруҳсиз,
Келмайсиз ўзингизга.
Сиз тушда адашдингиз,
Мен ҳушимда адашдим.
Неча ёз, баҳор ўтди,
Қолиб кетдим қишларда.
Сиз менга юрак бўлиб,
Келдингиз урушлардан...
Шамол бўлиб бир оҳанг,
Синдирар кўзгунгизни.
Қарайсиз...
Уфқ — лоларанг,
Қон челаймиш кўйлагингиз...
Сиз ойда адашдингиз,
Мен йилларда адашдим.

* * *

Дераза ортида йиғладим,
Қўшилиб йиғлади дераза.
Кетиб бўлган эдинг қарасам,
Ҳаммаси беҳуда, беҳуда..
Кунлар кўп-орзулар зиёда,
Ёмғирлар ёғади бемаврид.
Сен қачон келасан дунёга,
Марварид, марварид, марварид...
Сен менинг йиғимдан безорсан,
Кўнглимдан кўчади ситора,
Ер-кўкнинг ёшига туну кун
Қандай чидар экан бечора...
Дераза ортида йиғладим.

СОЯСИ ЭМАС, ЎЗИ КЕРАК!

Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ

Истиқлол ва адабий жараён

Кимнинг, ниманинг сояси тўғрисида сўз кетаяпти? «Ўзи» дейилганда ким, нима назарда тутилаяпти?

Айни шу саволларга жавоб топиш учун қуйидаги парчанинг мағзини чақайлик:

У тўхтади
тақҳа тўхтади сояси ҳам
қотиб қолди у
ҳаракатланаётган соясини кўриб
унинг вужудидан
соя ўз вужудини ажратди

Бу сатрларни ўқиганингиздан кейин, саволларга жавоб топиш ўрнига тағин бошқа саволлар туғилаётганини англашингиз қийин эмас. Йўқ, саволлар бериламерсин, бироқ бирор аниқлик киритилмаётгани яққол сезилади. Кечирасиз, кимнингдир қаердадир тўхтагани-ю, у билан бирга сояси ҳам қотиб қолгани айтилган-ку! Бинобарин, Оллоҳнинг қайси бир бандаси тўғрисида сўзланаётганини шахсан ўзим ҳис қилаяпман, тасаввур қилаяпман-ку!

Майли, шундай бўлсин, дейлик, бироқ ўша инсоннинг соясида қандай вужуд бўлсин? Тағин соя вужудидан ўз вужудини ажратганини қандай тушуниш керак?

Балки, бу жумбоқлар ечилиб қолар дея, шеър давомига назар ташлаймиз:

бир силкинди кейин
ўттиз йиллик бандиликдан сўнг
роҳат қилиб керишиб олди
бор-йўғи битта кўз сўради соҳибидан
соҳиби берди
бир қўл сўради
уни-да берди соҳиби
бир кўз
ва битта қўл билан
соҳиби ила хайрлашди соя
жим эди
жим эди соясиз одам
забони кетибди рухсат сўрамай
унинг кўрган-билганлари ҳақида
гапириб юради энди сояси

Сезаяпсизми, соя соҳиби, яъни эгаси бир қўлу кўзидан маҳрум бўлганидан кейин унинг тили ҳам ўзини сўроқсиз тарк этибди ва, ниҳоят, ўзлигини йўқотибдики, бундан ҳам оғир фожиа борми дунёда?

Ҳа, бор, бу — ўлим, дейишингиз мумкин...

Аксинча, тириксизу, бироқ тилсиз кун кечираяпсиз, дейлик. Хўш, бу жаҳаннамнинг ўзгинаси эмасми? Ахир, дилингиздагини тилингизга чиқара олмасангиз, ичингиздаги дарду аламлар ҳамда қувончларингизни ошкор этишга имкон берилмаса, бу — зўрлик, зўравонлик бўлиб, қулликни, манқуртликни келтириб чиқармайдими?

Мана, мустақиллик даврида, ҳа, келтириб чиқаради, деб баралла айтмоқдамиз ва айтганимизни юқорида келтирилган сатрлар тасдиқлаяпти. Чунки уларда инсон бир кўзу бир қўл билан бирга забонидан маҳрум этилса, бу — даҳшатли фожиа-ку, деган фикр билдирилган, лекин тўғридан-тўғри, бевосита эмас, балки муайян сўзлару иборалар, гапларга мажозий, кўчма маъно сингдирилган ҳолда! Косанинг тагида нимкоса бор, деган нақл мағзини чақа олсангиз, бунга тушуниш қийин эмас. Аммо собиқ шўролар замонида қарийб етмиш беш йил мобайнида сурункасига, мунтазам равишда «Ҳой, ҳой отамиз, тошни кесар болтамиз, бизга кимдир қарши чиқса, шартта-шартта отамиз» каби иддаолар, айтайлик, кўпмиллатли совет адабиётининг юзлаб, минглаб, миллионлаб, ҳа, миллионлаб шеърий, насрий, драматик асарларида тўғридан-тўғри, бевосита ифодаланди-ку!

Йўқ, фақат ифодаланиш билан чекланилмади. Халқ, фуқаролар томонидан ҳаётга бевосита, тўғридан-тўғри, қатъий амалга ошириладиган сиёсий ҳукм даражасига кўтарилди. Шунга мувофиқ қарийб чораги кам бир аср мобайнида юзлаб, минглаб, миллионлаб Оллоҳ бандаларининг коммунистик яккаҳокимлик қурбони бўлишига совет адабиётининг улуғланган намуналари имкон туғдирди, кўмаклашди, дейишга ҳақлимиз.

Ҳайриятки, истиқлол даврида сўз санъатини ўшандай сиёсийлаштиришга қарши кураш олиб борилмоқда, анчамунча муваффақиятларга эришилмоқда. Мулоҳазаларимиз индаллосида келтирилиб, изоҳланган шеър бунинг бир исботидир. Мазкур шеър, «Соя» деб аталиб, Баҳром Рўзимуҳаммаднинг «Меҳнат» нашриётида 1999 йили чоп этилган сайланмасидан ўрин олган. Унда жамланган деярли барча шеърларнинг асл қадр-қиммати кўзга яққол ташланиб турмайди. Сўзлар, иборалардан шундай мажозий тасвирлар яратилганки, уларнинг мағзини чақиш учун обдон ўйланиш, бош қотириш талаб қилинади. Айтайлик, ўша «Соя» шеъридаги тасвирларни яна бир бор кўздан кечирайлик: лирик қаҳрамон гўё ўз сояси билан тўқнашиб, улар ўртасида ғалати, ғайритабиий воқеа юз беради. Қаранг-а, унинг соясига «жон» кириб, эгасидан ажралиб чиқади. Ажралиш пайтида эгасидан гўё бир кўзу қўлини олганлиги қайд этилган.

Аслида бундай воқеа ҳаётда рўй бериши асло мумкин эмас. Фақат қаҳрамон хаёлида, тасаввурида бўлиб ўтаётганини уқиб олиш керакки, буларнинг ҳаммаси мажозийликдир. «Соя»нинг эгасидан ажралиб кетиши билан ундан — лирик қаҳрамондан тили ҳам воз кечиб кетадики, бу мажозда, яъни тил, забоннинг ўз эгасини тарк этиши — инсоннинг ўзлигидан ажралиши, пировардида у ҳам яна бир «соя»га айланишини идрок этиш зарур. Бироқ бундай англаш учун ҳар қандай сўз, ибораларнинг ўзига хос «коса»си, яъни ташқи кўриниши ҳамда «нимкоса»си, яъни кўзга ташланиб турмайдиган «ички» мазмуни, битта эмас, ўнлаб маънолари бўлишини сезсангиз, уқсангиз, сўз санъатининг ўзига хос сеҳру жозибасини, таъсирини ҳис қиласиз.

Собиқ кўпмиллатли совет адабиёти байроқ қилиб кўтарган аксари асарлар ўша сеҳру жозибадан маҳрум эди. Ахир, уларда ғоявий, сиёсий мазмун бирламчи — устивор, етакчи негиз бўлганидан кейин аслиятнинг бошқача бўлиши мумкин эмас-ку! Диққат қилинг-а, собиқ шўролар даврида кўкларга кўтарилган, хилма-хил мукофотларга сазовор этилган ёзувчилар эмас, балки совет адабиётига ёт, душман, миллатчи деб қораланган Чўлпону Абдулла Қодирийлар, уларнинг тақиқланган асарлари халқ меҳру муҳаббатини қозонди-ку! Хусусан, «Кеча ва кундуз», «Ўткан кунлар», айниқса, жанговарлик, курашчанлик руҳига йўғрилган шеърлар, хилма-хил асарлар яратиб, бир неча бор даҳшатли қирғин-қатағонлар, тақиқу тазйиқларга «кўмилиб» турган Абдулла Қаҳҳору Абдулла Орипов, Одил Ёқубову, Рауф Парфи каби ўнлаб ижодкорлар ҳам шулар жумласидандир.

Уларнинг сафи, айниқса, мустақиллик даврида мустаҳкамланиб, бир қанча ёш сўз санъаткорлари қаламларидан униб чиққан ҳаққоний асарлар ҳозирги истиқлол даври адабиёти негизини ташкил этгани табиийдир. Буни теран ҳис қилган Баҳром Рўзимуҳаммад фақат ўзига хос шоир сифатида эмас, балки адабиётшунос сифатида ҳам фаолият кўрсатаётгани ибратлидир. Жумладан, унинг мана бу фикрига диққат қилинг: «Ғоя бирламчи, матн унчалик аҳамиятга эга эмас, бу шиор адабиётнинг зарарига ишлади. Ёзувчилар фақат ғояга мос тушадиган мазмунни тўқиб чиқариш билан машғул бўлиб қолдилар. Сўз санъатининг биринчи унсури ТИЛ назардан соқит қилинди. Аслида тил — асарнинг танаси. Тана йўқми, демак, асар ҳам йўқдир. Сиз фақат сўз тизмаларинигина ўқийсиз...».

Тағин шунисига эътибор берингки, юзаки қараганда қандайдир сўз тизмалари, ғоявий мазмун ҳеч қандай хавф-хатарни, зарарни англатмайди. Аслида ўша «инқилобий ғоя»га йўғрилган «Ҳой, ҳой, отамиз, тошни кесар болтамиз, бизга кимлар қарши чиқса, шартта-шартта отамиз! сатрларини талқин этганда, бизга кимлар қарши чиқса, душман бўлади, уларни йўқотиш, лозим, деган болшевикча зўравонлик ғояси англашилмайдими? Ижтимоий ҳаётда қарама-қаршилик, зиддиятлар бўлиб туришини тан олмаган, қолаверса, уларга барҳам бериш учун ягона чора — отиш, йўқотишни қурол қилиб олган собиқ шўро мафкураси нафақат тилни, балки эркин фикр юритиш имкониятини ҳам соқит қилди-ку!

Сезаяпсизми, ҳаёт ҳақиқати ниҳоятда мураккаб, бой, рангбаранг, хилма-хил мазмун касб этиб, ҳатто ўзига хос илоҳийликни ҳам қамраб олиши шубҳасиздир. Сўз санъати эса мана шу ҳақиқатни зўрлик, зўравонлик билан бадиий ҳақиқатга айлантира олмайди.

Тўғри, кўпмиллатли собиқ совет адабиёти қисман (асло тўла эмас) шундай натижага эришди, бироқ бу натижа коммунистик мафкура инқирозга учраши биланоқ ўз-ўзидан йўқолиб кетаяпти. Йўқ, бутунлай йўқолди, дейишга ҳали вақт эрта. Зотан, ҳаётнинг барча соҳаларида, хусусан, бадиий ижодда ҳам сиёсийлаштиришга интилишдан қутула олмаяпмиз. Ҳайриятки, қутулиш учун етарли асос мавжуд: гап шундаки, мустақилликнинг ҳам, ижодий эркинликнинг ҳам ҳалигача ўз бўй-басти, бор мазмуни билан ўзини, ўзлигини кўрсатиши учун курашаётгани, «соя»ларидан фориқ бўлаётгани, бу борада муайян муваффақиятларга эришилаётгани Баҳром Рўзимуҳаммад томонидан эътироф этилаётгани қувонарли: «Ғояпарастлик хасталигидан фориғ бўлган адиб матн устида тер тўкишга имкон топади. Буни биз ўз сафдошларидан ажралиб чиқиб, ўзига хос рўмонлар ёзаётган Омон Мухтор шижоатида кўрдик. Гарчанд тилда фавқулодда янгиликлар яратмаган бўлсада, шакл борасидаги изланишларини чамалаб кўриб, иқрор бўламизки, Омон Мухтор — профессионал ёзувчи. У китобхон савиясини кўтаришга интилмоқда. Худди шу жиҳатдан, Назар Эшонқулнинг «Шарпа» ҳикояси, Хайрулло, Ўрол Содиқ бадиалари, Шодиқул Ҳамроевнинг «Қора тун» қиссаси, Саломат Вафонинг кейинги пайтда ёзган ҳикоялари миллий насримизнинг янгиликлари бўлди.

Албатта, бу фикрга умуман хайрихоҳлик билдириш билан унинг айрим заиф, бирёқлама жиҳатлари мавжудлигидан кўз юмиш мумкин эмас. Зотан, жаҳон миқёсидаги бадиий тараққиётга мосу хос кашфиётлар яратишга энди киришилмоқда. Уларнинг ўзларини эмас, «соя»ларини дўндириб ташлаш қийин эмас. Дарвоқе, ҳар соҳадаги «соя»лар кимларгадир қандайдир наф келтирар, бироқ бадиий савияни юксалтирмайди, балки сон, миқдор ўсишини таъминлайдики, бунга қарши кескин кураш олиб борилмаса, фақат зарар кўришимизни унутмаслик даркор.

СИЙРАТНИНГ СУРАТЛАРИ

«Фарғона келини» ва «Ўтган кунлар» мисолида

Жўржи Зайдоннинг Абдуллар Қодирий ижодига жобий таъсири адабиёт илмидан яхши маълум. Бадиий ижодда бир-биридан ижодий таъсирланмаган санъаткорларни учратиш қийин. Жаҳон бадииятининг эстетик тафаккур тараққиётида нуфузли ўрин тутиши ўқувчиларнинг ва адабиёт илмининг ҳамиша диққат-эътиборида.

Ҳар бир санъаткорнинг дунёни, жамиятни, инсонни тушунтиришдаги эстетик принциплари бадиий тасвир имкониятларига кўп жиҳатдан боғлиқ. Буни Журжи Зайдон билан Абдулла Қодирийнинг «Фарғона келини» ва «Ўтган кунлар» романларидаги Жаҳон бону билан Кумуш биби образлари тасвиридаги психологик портрет яратиш маҳоратида кузутиш мумкин. Психологик портретнинг ўзига хос хусусиятлари қайси аломатлари билан хотирамизда қолади? Ҳар икки адиб тушунчаси ва бадиий талқинидаги гўзаллик унсурлари қайси белгиларда намоён бўлади?

Келинг, севган ва севилган Кумуш биби билан Жаҳон бону дил тугёнлари ифодасидаги уч ҳолатда психологик портретлари қай йўсинда акс эттирилганига эътиборни қаратайлик.

Журджи Зайдон «Фарғона келини» романида Фарғона ҳокимининг қизи Жаҳон бонуни ҳуснда танҳо гўзал бир қиз, деб таърифлайди. Унинг кўнгли Зирғом исмли йигитда. Зирғом ҳам Жаҳон бонуни ерy кўкка ишонмайди. Жаҳон бону ҳақида илк сўзларни эшитган заҳоти кўзлари ловиллаб ёниб кетади. Кўнглида нозик бир биброқ қўзғолиб, вужуд-вужудини қамраб олади: «Жаҳоннинг юзига қон югуриб, қизил гулдек очилиб кетди ва кўзлари яшиндек чақнаб, юрагида қайнаб турган севги ҳарорати сиртга тепди».

Бадиий ифодадаги қиёсий усул Жаҳон бону юз қиёфасини чизишда қўл келган. Хусусан, қизил ранг офтобдан андоза олганлиги боисиданми, ранг ва ҳароратга тўйинган. Жаҳон бонунинг туйғулари тиниқ, жўшқин ва фаол. Улар ўзлигини пинҳон тутмайди. Кўз-кўз этгудек ҳаракатчан, ҳароратли. Шу боис, дилидаги кечинмалари юзига кўчиб чиқади.

Энди худди шундай ҳолатга тушган Кумуш биби эса ўзини ўзгача тутади. Ундаги қизлик ибораси, шарқона ҳаё ҳар қанча қудратли бўлмасин, ичидан тўлқин уриб келган туйғулар жунбушини жиловлашга қодир. «Кумуш бибининг сезилар-сезилмас кулимсирашдан ёқутдек иринлари (лаблари) сотидаги садафдек оқ тишлари кўриниб кетди эрса-да, бурoқ унинг бу ҳоли тезлик билан тундлиққа олишинди».

Абдулла қодирийнинг Кумуш бибининг сийратидан суратига кўчган ҳиснинг туйғуларини, ибоҳаёсини, ўзбекона нафис феълини тасвирлайди. Бунда адиб Жўржи Зайдондан ўзгача йўл тутади. Хусусан, Жўржи Зайдонда Жаҳон бону кечинмалари очилган гулга қиёсланади. Абдулла Қодирий тасвирида эса Кумуш биби қимтилган лаблари ичидан отилиб келаётган севинч туйғуларини очиқ-ойдин изҳор қилишга иймaнади. Лекин буткул яширишга қурби етмайди. Ошиқ кўнгил майли ним табассум бўлиб юзага кўчиб ўтадию, яна ўзини қуюқ булутлар орасига урган нур мисол тийилади.

Жўржи Зайдон Жаҳон бонунинг Зирғом билан илк учрашувидаги ички кечинмаларини қуйидагича тасвирлайди: «Кўзи Зирғомга тушиши билан Жаҳон ҳиссиётларини қандай яширишни билмай қолди. У юрагининг дук-дук ураётганини, вужудидаги титратмани бир амаллаб яширса ҳам, чеҳрасида ва кўзларида намоён бўлган зўр хурсандчилик белгиларини яширишга сира чора тополмасди». Психологик кечинмаларни ифодалашда табиат ҳодисаларининг реалликлари қаҳрамон руҳиятини намоён этишда кўмакка келади.

Абдулла Қодирий эса Кумуш бибининг Отабек билан илк учрашувидаги қуйидаги аломатларга диққатни кўчиради: «Отабек дўкондорнинг кўрсатишича Қутидорнинг ташқарисига кирди. Шу вақт тасодифан нима юмуш билaндир меҳмонхонадан чиқиб келгучи фариштага кўзи тушди. Кумуш ҳам ариқ ёқасига келиб тўхтаган чинглин (ихчам, бежирим) йигитга беихтиёр қараб қолди. Ихтиёрий эмас, ғайри ихтиёрий иккиси ҳам бирбирисидан бирмунча вақт кўз ололмадилар». Адиб Кумуш бибини ҳам, Отабекни ҳам гапиртирмайди, балки уларнинг дилидан кечган кечинмаларни, туйғуларга айланган фикр-ўйларини ўқувчининг ўзига ҳавола қилади. Адиб қаҳрамон фаолиятига, ҳатти-ҳаракатига баҳо бермайди. Аксинча, четдан туриб, моҳир мўйқалам соҳибидек руҳият қиёфасини чизади.

Қодирий романида севишганлар бир-бирларининг висолига асар бошида эришса, Зайдон асари қаҳрамонлари узоқ айриликдан сўнг, роман воқеалари адоғида бир-бирларининг висолига етишади. «Фарғона келини»да шу бетакрор лаҳзаларда Жаҳон бону кўнглидан кечганларни Зайдон қуйидагича ифодалайди: «Жаҳон Зирғомнинг овозини эшитади, унинг аъзои баданини қалтироқ босиб кетди. Уни кутиб олиш учун олдига югурмоқчи бўлди, лекин дағ-дағ қалтираб, икки оёғини ерга боса олмади. Ранги қув ўчиб кетди, лекин у тахаммул қилди, ўзини босди, довюраклигини эслади-да, ҳовли томон юра бошлади».

Абдулла Қодирий икки ошиқ бир-бирларини висолига етишган чоғдаги Кумушнинг ҳис-туйғуларини ўзгача ифодалайди: «— Сиз ўшами? — «— Мен ўша». Қодирий тасвирида қаҳрамонлар юз ифодасидаги ҳеч бир чизиқ эътибордан четда қолмайди, кўпроқ ички психологик коллизияларга, руҳиятида кечаётган туйғулар ҳаётига урғу берилади ва шу тариқа бизни ҳам қаҳрамонларнинг тақдирига шерик қилади.

Бу тахлит психолгик портрет яратиш маҳорати Абдулла Қодирий билан Жўржи Зайдон бадииятининг ўзига хос тароватини белгилайди, истеъдодлари қирраларини ташкил этади.

Азизжон РИЗАЕВ,
Тошкент Давлат Шарқшунослик институтининг талабаси

«Шарқ тароналари»
Халқаро мусиқа фестивали олдидан

Қани энди Тўйчи ҳофиз ҳаёт бўлсаю, мен унинг қўшиқларини ҳузур қилиб эшитсам.

Ислом КАРИМОВ

ҲОФИЗЛАР ШОҲСУВОРИ

КАМИЙ БИЛАН УЧРАШУВ

Бундан 130 йил аввал Тошкентнинг Эски шаҳаридаги «Гулбозор» маҳалласида ажиб бир воқеа рўй берди — шу ерда истиқомат қилувчи Тўхта Соиб ўғли ҳовлисида ўтаётган никоҳ тўйи авжга минган чоғда, «тавонхона»да хизмат қилиб турган Меҳрибонхоннинг кўзи ёриди. Ҳовлининг бир чеккасида самовор қўйиб, қўшниси тўйида беминнат хизмат қилаётган Тошмуҳаммад ака бу даракни эшитиб, шошиб қолди.

Меҳрибонхонни авайлаб «тавонхона»дан ўз уйига олиб чиқдилар. Сўнг доя янги меҳмонли уйга ташриф буюрдида: «Ана энди, садағанг кетайлар, домлани айтиб келасизлар ва боланинг қулоғига азон айттириб, исмини ҳам қўйдириб оласизлар», — деди. Тошмуҳаммад ака шундай қилди ҳам ва ҳозир бўлган домла боланинг отини нима қўямиз деганида, отаси шундай деди: «Бизнинг ўғилча тўйда туғилдими, бас, исми ҳам «Тўйчи» бўлаверсин-да, а Меҳрибон», деб, хотинига боқди. У эса, севинчи ичига сиғмай, жилмайиб қўйди...

Тўйчининг отаси ва амакиси серзавқ кишилар эди, улар қаерда санъаткорлар базми, созандаю навозандалар йиғилиши бўлса, ўша ерда ҳозир бўлардилар. Бола каттароқ бўлгач, уни елкаларига миндириб ана шундай куй-қўшиқлар тараладиган ерларга олиб кетавердилар. Бу эса ёш Тўйчининг санъатга меҳр қўйишида жиддий аҳамият касб этди...

Суратда (ўртада): Тўйчи ҳофиз шогирдлари билан. 1941 йил 10 ноябр.

Тўйчи Тошкентдаги «Маҳкама масжиди» ёнидаги мактабда ўқиди, унинг қўлидан Ҳофиз Шерозий, Сўфи Оллоёр, Фузулий, Машрабнинг асарлари тушмасди. Айниқса, Навоий ғазалларини севиб ўқирди. Тўйчи ўсмирлик чоғларидаёқ ўткир хотирага эга эди, у Абдулла қори ёрдамида Қуръон сураларидан анча-мунчасини ёдлаб олиб, ширали оҳангда ўқиб берадиган бўлди. Сўнг Қуръонни жуда эрта ёддан қироат билан ўқийдиган бўлиб олди. Шунда одамлар: «Тўйчи ўткир нафасли мулло бўлибди, бундан буён уни «Мулла Тўйчи» деб атайлик», — дейишди. Шу-шу у «Мулла Тўйчи» бўлиб қолди...

Бир куни мактабга Муқимий, Фурқатнинг дўст-биродари, қаламкаш маслакдош мавлоно Камий Шоший ташриф буюрдилар, чиройли-чиройли ғазаллар ўқидилар. У киши шеърларини бутун жисми қулоқ бўлиб эшитаётган Тўйчига эътибор бердилар. Абдулла қори уни Камийга таништириб, ўта ёқимли, таъсирчан овози борлиги, Қуръонни ўқишда ҳам «Исо нафас»лиги ҳақида сўзлаб берди. Шоир уни кейинчалик Саъдулло, Фарзинхон ҳофизлару, Убайдулло-андалиблар билан таништириб қўйди. Тўйчи булардан нафасни тўғри олиш,. сўз равонлиги, авж пардаларини олиш, куйга, ғазалга дил қўрини пайванд этиш сир-синоатларини, созандалар билан жўр бўлиш асноларини билиб олди. У «Фиғон», «Шитоб айлаб», «Эй, дастаи гул, марҳабо» сингари ашулаларни айтиб бошлаганидаёқ, қўнғироқдек, ўта хушрўй овози билан ҳамманинг эътиборини қозонди. Амакиси Қўчқор эса доирада жўр бўлиб, секин-аста ўспиринчани гап-гаштакларга, гузардаги нафосат кечаларига эргаштирди. Ёш хонанда номи шаҳар узра тарала бошлади.

ФУЗУЛИЙ ҒАЗАЛИ БИЛАН

Бу воқеанинг бўлиб ўтганига ҳам 105 йил бўлиб қолмоқда. 1895 йилнинг ёзи. Тошкентнинг Эски шаҳари. «Чорсу»нинг орқасидаги сой бўйида Шоюсуф ака деган хуштабиатли, нафосатгир бир зот катта чойхона очди. Тез орада бу ер энг ободон жойлардан бирига айланди. Чунки бу оддий бир чойхона бўлмай, шарқона мусиқа базмлари, ғазалхонлик кечалари, аския, пайров тортишувлари қизғин ўтадиган маскан эди. Норхўжа аканинг аскиялари жуда мароқли эди, беллашишга ўлканинг турли шаҳарларидан манаман деган аскиячилар ташриф буюрардилар.

Бу ерга чор-атрофдан ҳофизу ёш хонандалар ҳам келиб, янгидан-янги қўшиқлари учун шеърий матнлар танлардилар. Бу маскан янги, ёш хонанда, созандаларга «оқ фотиҳа» бериладиган бир жойга ҳам айланиб қолганди.

Бугун Тўйчихон учун ўта масъулиятли синов куни — у Мавлоно Камий маслаҳати билан «Шифойи васл қадрин...» сўзлари билан битилган Фузулий ғазалини мумтоз «Баёт-1»га солиб, илк бор эл орасига олиб чиқади. Унга таниқли Шобарот ва Шожалил созандалар ҳам жўр бўладилар... Ўша куни ёш хонанда ижросида «Баёт 1»га ниҳоятда гўзал ва оромбахш таралди: қариялар уни дуо қилдилар, устодлар эса соҳир овозли хонандага юксак даражани — «Ҳофиз» деган номни сидқидилдан раво кўрдилар ва шундан сўнг уни «Мулла Тўйчи Ҳофиз», дея атайдиган бўлдилар.

Халқда «севинч бор экан, ташвиш ҳам ёнма-ён юради», деганларидек, Тўйчининг завқ-шавқларига маъюслик рахна солди — унинг отаси Тошмуҳаммад ака оламдан ўтди, ўғлининг тўйини, никоҳи завқ-шавқини кўрмасдан, армонда кетди... Кўп ўтмай амакиси Қўчқор жиянига деди: «Тўйчивой, акаси, кеча отангнинг биродари Азимжонни кўриб қолдим, анча қаймоқлашдик, гап сенинг ҳақингда ҳам борди. Агар сену бизлар рози бўлсак, қизи Зебунисони сенга беришга тайёрлигини айтди. Бахт кулса, омад келса, болам, шунақа бўлаверади, совчиси ҳам ўзи билан... Мен қизни ёшлигидан биламан, чинакам Зебунисо», — деди.

Орадан кўп ўтмай Мулла Тўйчи уйланди. Тўй жуда чиройли ўтди. Камий, Фарзинхон, Хислат, Мискинлар, Норхўжа каби аскиячилар, Шобарот, Шожалил танбурчилар иштирок этиши уни янада нафосатли қилди. Тўйга «Чорсу»даги «Кўкалдош» мадрасасида (бу ерда ва «Бекларбеги»да ҳофиз ҳам билим олганди) яшаб турган қўқонлик шоир Зокиржон Фурқат ҳам таклиф этилганди. Фурқат куёвни самимий табриклаб, ўз ғазалидан, шу жумладан, Тўйчихонга бағишланган муашшаҳини ҳам ўқиганди. Мана шу тўй сўнгида Мавлоно Камий илтимосига кўра қўқонлик шоир ўзининг яна бир шеърини ўқиди — бу машҳур Саъдулло ҳофизга бағишланган шеър эди.

Шеър тўйда иштирок этаётганлар томонидан дил бериб тингланди, Камий, Фарзинхонлар кўзига ёш югурди ҳам. Шеърни куйга солиш даркорлиги айтилди (у кўп ўтмай, биринчи бор Тошкентда куйга солиниб ижро этилди ва кейинчалик умрбоқий ашулалардан бирига айланди). Фурқат шеър ўқиганидан кейин Хислат Тўйчи ҳофизнинг ўзидан ҳам Навоий ғазалига пайванд бир ашула айтиб беришни илтимос қилди ва у «Баёт-2»ни ижро этди. Шундан сўнг у «Ўландан сўр»ни Фузулий ғазали билан шунақанги берилиб ижро этдики, овозининг жарангидан шом тушганда бирин-кетин ёна бошлаган фонус-чироқларнинг шишалари жиринглаб акс садо берди. Фурқат Тошкентда Саъдулло, Фарзинхон ашулаларини тинглаб маҳлиё бўлган эди, Тўйчи ҳофиз хониши унинг кўксига оташдек қуйилиб, дилини симобдек эритди, ана ўша муашшаҳ ҳам буюк хонанда шаънига бежиз битилмаганди...

МУҚИМИЙ БИЛАН УЧРАШУВ

1898 йилнинг ёзи. Қўқонда катта сайил ташкил этилди ва унга Ўш, Хўжанд, Андижон, Исфара, Туркистон, Авлиё-ота, Бухоро, Самарқанд, Хива, Сайрам, Чимкент, Наманган, Марғилон, Асакалардан ҳам аскиячи, қизиқчи, дорбоз, созандаю навозандалар таклиф қилинди. Таклиф этилганлар орасида Камий, Фарзинхон, Шобарот, Шожалил танбурчилар, Хислат, Тўйчи, Мискин ҳам бор эдилар. Тўйчи Қўқонга қилган сафари чоғида ном қозонган шоирлардан Муҳий, Нодим Намангоний, машҳур Матҳолиқ қизиқ, улкан халқ ҳофизларидан Муҳаммад Умар, Абдуқаҳҳор, Саид Аҳмад Назирхон, Ҳамроқул-қори, Макайли каби ижодкору санъаткорлар билан учрашиб, яқиндан танишди. Айниқса, атоқли шоир Муқимий билан бўлган учрашув, суҳбатлар тошкентлик санъаткорлар эсида бир умрга қолди. Ўткир қалам соҳиби ҳофизга бир неча ғазалларидан ҳам тортиқ этдики, Мулла Тўйчи буларни халқ, мумтоз куйларга солиб хониш этди ва булар ўз навбатида қўшиқчилигимиз хазинасидаги дурдоналарга айланиб қолди...

Қўқонга тошкентлик Мулла Тўйчи ҳофиз келибди деган овоза тез тарқалди. Санъат шинавандалари булбул овози хонандани бир кўрсак, деган орзуда эдилар.

Чоршанба куни. Қуёш улкан мис баркашдек бўлиб ботаётган чоғ. Қўқондаги «Ҳазрат даҳмаси» деб аталган мадраса яқинидаги сайилгоҳда минглаб шеърият, мусиқа санъати мухлислари тўпланганлар. Атрофга юзларча катта фонус чироқлари осилган.

Ана, ўртага машҳур Шобарот ва Шожалил танбурчилар тушишди, улар ижросидаги «Карам айла, Сарвиноз» куйми қалбларни забт этди.

Сўнгра сўрига мавлоно Муқимий кўтарилдилар ва шеър ўқидилар. Лирик шеър йиғилганларга жуда маъқул бўлди. Даврага довруғи бутун Туркистон ўлкасига кетган «Бешариқ»лик ҳофиз Ҳамроқул ҳофиз тушди ва «Патнус ушшоғи» билан тингловчилар меҳрини қозонди.

Сўрига шоир Хислат кўтарилди ва ўзининг Тўйчи ҳофизга атаб ёзган шеърини ўқиди:

Бугун сизларга арбоб фаросат.
Қилай мен Тўйчихондан ҳикоят.
Ниҳоятда ўзи дилдору дилкаш,
Муҳайё суҳбатида неча маҳваш...

Шоир шеърини тугатгач, даврага баланд бўйли, истараси иссиқ, эгнига бекасам тўн кийган Мулла Тўйчи кириб келди-да, йиғилганларга таъзим қилди. Созандалар куйни бошлаб юбордилар ва ҳофиз ижросида «Савти таранну ми муҳаммас Хислат эшон» ашуласи янгради. Ушбу базмда Тўйчи ҳофиз сурункасига ўндан зиёд ашула айтди. Санъат мухлислари унинг даврадан чиқиб кетишига йўл қўймадилар, беназир ҳофиз елкасига чопонлар ташладилар. Ўзига анча тўқ, савлатли бир кимса ўртага ниҳоятда гўзал бир отни олиб кирдида, жиловини Тўйчига тутқазиб, уни маҳкам қучди. Ҳотамтой сифат, бағрикенг, саховатпеша ҳофиз отнинг эгасидан рози-ризолик сўраб, ушбу отни бояги фонус-чироқларни ёқиб юрган лампагирга ҳадя этганида Тўйчи шаънига олқишлар ёғилди.

Орадан кўп ўтмай Мулла Тўйчи, Муҳаммад Умар ва Абдуқаҳҳор ҳофизлар бирлашиб, ўзига хос ва кам учрайдиган хонандалар «учлиги»ни ташкил этдилар ва ўлкадаги шаҳарларни айланиб, ўз ижрочилик маҳоратларини намойиш қилдилар. Тўйчи ҳофиз ижро мундарижасида тингловчи меҳрини овлайдиган «Ё ҳаётан Наби», «Бобо Равшан», «Ёраб камоли мартабаи», «Сувора», «Янги курд», «Илғор», «Ҳисрави»лар бор эди. Ўша базмдан огоҳ бўлган ёши улуғлар эслашларича, Мавлоно Муқимий ўша кечада Тўйчи ҳофиз бошидан янги битилган ғазалларини сочган (ҳа, пулларни эмас...) ва улкан хонандага эл дуосини олишда, ижодда бундан ҳам катта зафарлар қозонишда самимий тилаклар изҳор қилган.

ТАРАҚҚИЁТ ЖАРЧИСИ

Ушбу воқеанинг ўтганига ҳам қарийб 95 йил бўлиб қолаётир. 1905 йилнинг ёзи, Эски шаҳардаги «бўйра бозори» ёнида жойлашган Илҳом самоворчининг чойхонаси бугун, айниқса, одамлар билан гавжум.

Минг-минг халойиқ бирпасда чойхонага йиғилди. Илҳом самоворчи ўртада турган тахта сўри устидаги катта карнайли бир қутининг қулоғини буради-да, ясси қора «тобоқ»ни айлантириб юборди. Атрофни ажиб тарона босди — «Баёти Шерозий» янгради. Ҳамма ҳайратда, айримлар эса ажабланиб ёқасини ушларди.

Кейинчалик Тўйчи ҳофизнинг шогирди, Ўзбекистон халқ артисти, бастакор, академик Юнус Ражабий шундай эслайди: «Ҳозир ҳамма радио тинглаб, телевизор кўриб, магнитофонлар эшитаётган бир вақтда граммофону патефонлар ҳақида сўзлаш балки ғалати туюлар, аммо ўша паллада ушбу техник мўъжизотнинг ўлкамизга кириб келиши маданий ҳаётимизда улкан воқеа, катта янгилик эди. Бунда тараққиёт жарчиси Тўйчи аканинг хизматлари жуда каттадир. Бу янгилик халқимизнинг жаҳон халқлари ижрочилик маданияти, қўшиқ санъати ютуқлари билан танишишида мислсиз аҳамият касб этган. 1905 йилиёқ Тошкентда, 1911 йили Хўжандда, 1912 йили эса Андижонда граммофон ва грампластинка кўргазма — дўконлари ташкил этилди ва бунда ўта заҳматкаш тарғиботчи Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов ҳақиқий кашшофлик кўрсатди. Мулла Тўйчи шу йилларда ўзи ижросидаги қатор мумтоз ашулаларни, бир неча таниқли хонандалар куйлаган қўшиқларни, шу жумладан, Левича, Ҳамроқул қори, Назархон, Адолат ва бошқаларнинг ижро маҳоратини пластинкаларга ёздириб, кенг ташвиқ этишда катта хизмат қилди. Ҳайрат ғазаллари билан грампластинкаларга ёзилган «Баёти Шерозий», «Чоргоҳ», «Сегоҳ», «Ушшоқ», «Дугоҳ», «Қақнуд», «Курд», «Эшвой», «Шаҳнози гулёр»лар наинки Ўрта Осиё, балки Хитой, Германия, Франция, Туркия, Эронларгача етиб борди. Машҳур ҳофизнинг ўзи ҳам чет мамлакатлардаги қатор шаҳарларда бўлиб, ниҳоятда ноёб иқтидорини намойиш этди. Тўйчи ҳофиз ижросида ёзиб олинган қўшиқларнинг грампластинкаларда турли мамлакатларга ёйилиши авваллари бизда ҳеч кўрилмаган ҳол эди. Санъаткор Хитойдаги Ғулжа, Ёркент, Чу-Чакларда бўлганида ҳам у ерларга граммофон ва грампластинкалар етказганди.

Ўзбек мумтоз, халқ қўшиқчилик маданиятини кенг тарғиб қилишда Тўйчи ҳофиз билан шоир Хислат ҳам катта хизматлар қилди, у бир неча «баёз»лар чоп эттирди, жумладан, «Армуғони Хислат»ни ҳам. Унда Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов ижро этган қўшиқлар тўпланиб, тартибга олинган эди.

Камий, Фурқат, Ҳайрат, Хислат, Муҳийлар сингари Нодим Намангоний ҳам ўзининг ҳароратли мисраларини Тўйчи ҳофизга бағишлар экан, шундай ёзган эди:

Мавлуду масканинг сани ул шаҳру Тошканд,
Сандин тамом аҳли баруманду аржуманд,
То Руму Рою Мисру Ажам шаҳру тангу баланд.
Лаҳну суруддин сурубон, ҳар тараф саманд,
Фатҳ айладинг жаҳонни, дединг: «Шоҳсуворман».

Мулла Тўйчи Ҳофиз. 1920 йиллар охири.

Андижонда яшаб ижод этган шоир Шукрий-Шараф, тошкентлик Мискин, Соқийлар ҳам буюк ҳофизга шеърлар бағишладилар.

Абулқосим Лоҳутий ҳам Тўйчи ҳофизнинг беназир хонишини лол қолиб эшитган, санъаткорга ўз шеърларидан тортиқ этган ва ҳофиз уни ижро этиб келган. Бу ҳақда шоирнинг ушбу мисралари ҳам дарак беради:

Ўқуб Лоҳутийдан тожик элини шод этар Тўйчи...

Шарқнинг ўзга миллатлари вакиллари ҳам Мулла Тўйчи хонишига офаринлар ўқиганлигини қуйидаги мисралардан ҳам кўриш мумкин:

Эшитса нолишини офарин деб
Чинди-ю, Ҳинди...

Ҳофизнинг хуш овози, куйлаш санъатининг зеболиги, маҳоратининг юксаклиги Европа халқларига ҳам манзур бўлган:

Нахуш овози деб таъзим қилурлар евруполиклар...

ХАЛҚ ҲОФИЗИ ЭЛ ЭЪЗОЗИДА

Тўйчи ҳофиз наинки миллий хониш санъатида янги саҳифа очди, маданий меросимиз, қўшиқчилик нафосатимизни дунёга таратишда улкан хизматлар қилди, балки ижтимоий-маданий ўзгаришлар бунёд этиш, юрт маънавий — маърифий ҳаётида янгиланиш содир этишда, жадидчилик ҳаракатида ҳам чинакам дастёрликлар қилди. Маълумки, ушбу харажат ривожиёти ва тарғиботида драматургия, мусиқа-ижрочилик, театр жиддий аҳамият касб этган. Мусиқий театримизнинг қалдирғоч бастакори бўлмиш машҳур созанда ва ҳофиз Шораҳим Шоумаров билан бирга Тўйчи Тошмуҳамедов асримизнинг ўнинчи йиллари ва йигирманчи йиллари бошида «Заволли ватан ёхуд Туркистон», «Кичик аскар», «Буюк аскар», «Ҳамият ерида хиёнат», «Жадид ва қадим» «Ҳалима», «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун» спектаклларига мусиқа басталаш, уларни мумтоз ва халқ куйлари билан безашда фаоллик кўрсатган. Миллий мусиқали драмамиз равнақида ҳам унинг халқ ижрочилик санъати бой хазинасининг билимдонлиги жиддий манба ва омил вазифасини ўтаган, ундан жуда кўп куй-қўшиқлар ёзиб олинган.

20 — 30-йилларда Тўйчи ҳофиз Ўзбекистонда ўтказилган умумхалқ тадбирларида, қурилишлари, ҳашарларда, Катта Фарғона, «Лағон», Тошкент каналлари, юртда биринчи «ГЭС»лар бунёд этишда, 1923 йилдаги халқаро кўргазмада, 1927 йили республика радиоси қошида биринчи ашулачилар ва созандалар ансамблини ташкил этишда катта фаоллик кўрсатди. 1927 йили Тошкентдаги энга катта ва муҳташам «Колизей» залида Тўйчи Тошмуҳамедов ижодий фаолиятининг 45 йиллигига бағишланган тантанали кеча ўтказилди ва унда санъаткорнинг эл олдидаги, мусиқа — ижрочилик маданиятимиз равнақидаги буюк хизматлари эъзозланиб, беназир хонандага «Ўзбекистон халқ ҳофизи» ва «Меҳнат Қаҳрамони» унвонлари берилди.

1937 йили Тўйчи ҳофиз Москвада ўтказилган биринчи ўзбек санъати ўн кунлиги (декадаси)да фаол иштирок этди. Унинг ижодиёти, соҳир овози, маданий мерос билимдонлиги, ўткир ижрочилик маҳорати, ноёб иқтидори ҳақида газета ва журналларда, самимий илик сўзлар ёзилди. Марказий радио, грампластинкага овоз ёзиш студияси эса дунёга донг таратган ўзбек ҳофизи ижросидаги мумтоз ва халқ қўшиқларидан 25тасини ёзиб олиб, жаҳон мамлакатларига таратди. Ўша йили у юксак хизматлари учун орденга ҳам сазовор бўлганди.

Тўйчи ҳофиз умрининг охиригача Ўзбекистон радиосида хизматда бўлди. Унинг дилларга ҳузур бахш этадиган овози радио орқали миллионлаб санъат мухлислари қалбига қуйилиб турди. Буюк хонанданинг ижрочилик мундарижасида ҳазрат Алишер Навоий назмиёти алоҳида ўрин тутарди. Айниқса, шоир ғазалига ўзи куй басталаб ижро этган «Ушшоқ» (Қаро кўзим) «жон гулшанин чаман» қиларди. Тўйчи ҳофиз Навоий ғазали билан ижро этган «ушшоқ»ни ундан сўнг кўп хонандалар куйладилар, устод мактабидан баҳраманд бўлдилар... Аммо «Ушшоқ» Мулла Тўйчи ижросида ўзгача янграрди, буни ижро этишда буюк ҳофиз беназирлик пиллапоясига кўтарилиб, шоёни таҳсин эгарига миниб кетди. Президент Ислом Каримовнинг «Қани энди Тўйчи ҳофиз ҳаёт бўлсаю, мен унинг қўшиқларини ҳузур қилиб эшитсам», — дейиши ҳам бежиз эмас, бу самимий хоҳиш, эзгулик, орзу ва ният замирида машҳур халқ ҳофизининг қайтарилмас ижро маҳорати, Тангри ато этган улкан иқтидори, санъаткорнинг сеҳрли, лаззат бахш этувчи овози ётади...

«Ушшоқ» Тўйчи ҳофизга бунёд этилган бир ажиб ҳайкалдек бўлиб қолди, қалбларга муҳрланиб, абадиётга юз тутди...

Тўйчи ҳофиз Ватан фидойиси, элга хизмат қилиш жонкуяри эди. Унинг буюк хизматлари юксак эъзозланиб, шарафланмоқда: ҳофизга «Ўзбекистон халқ ҳофизи» фахрий унвони берилган; Қаршидаги мусиқий драма ва комедия театри, Тошкентдаги грампластинка заводи, пойтахтдаги кўчалардан бири унинг номи билан аталган; ҳаёти ва ижоди ҳақида китоб чоп этилган; Истиқлол ҳофиз орзу —умидларини юзага чиқишига катта омиллар яратиб берди, муттасил ўтказилиб турган қўшиқ байрамлари, танловларию кўриклари, «Шарқ тароналари» Халқаро фестивали ҳам бундан далолат бериб турибди...

Баҳриддин НАСРИДДИНОВ

ИККИ КУНДОШ
БИР «ҚОЗОНДА ҚАЙНАЙДИ»МИ?
(суд қароридан кейинги ўйлар)

Юнусобод туман суди «қайнайди» деб қарор чиқарди. Лекин халқнинг минг йиллик тажрибаси буни инкор этади. Бизнинг ҳадигимиз ҳам шунда.

А. Фақиров билан Р. Жўраева 1989 йил никоҳдан ўтишган. 1992 йил А. Фақиров Юнусобод тумани, К. Зарипов кўчасидаги 4-уй, 4-хонадонни амакиси Х. Облоқуловдан қарз олиб сотиб олади. Келишмовчиликлар оқибатида бу оила ўртасидаги никоҳ 1994 йил Юнусобод туман суд ажрими орқали бекор қилинади. Икки йилдан сўнг эса Р. Жўраева эридан 25 минг сўм пул олганлиги ва барча нарсаларини уйидан олиб чиқиб кетганлиги ҳамда эрига ҳеч қандай даъвоси йўқлиги ҳақида тилхат ёзиб уйдан кетади. Бу орада эса А. Фақиров О. Облоқулова билан оила қуради. Ширин-дан-шакар икки фарзанд кўришади. Р. Жўраеванинг келиб жанжал кўтариб туришини ҳисобга олмаганда ҳамма ҳавас қилгудек ширин, тотув ҳаёт кечиришади. Орада Р. Жўраеванинг ташрифлари кўпайди ва ўз-ўзидан ўзаро жанжаллар ҳам ортди. 1998 йил 14 октябрда унинг О. Облоқуловага етказган тан жароҳати учун Юнусобод туман 3-ШМБ (шаҳар милиция бўлими) томонидан Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 177 ва 127-моддалари бўйича жиноий иш қўзғатилади. Конституция куни муносабати билан чиқарилган Амнистия қўлланилиб, у жазодан қутулиб қолади.

Шу йил эса Р. Жўраева Юнусобод судига даъво аризаси билан мурожаат қилади. У уйнинг иккидан бирига даъво қилган эди. Юнусобод туман суди бу даъвони кўриб чиқди ва 1999 йилнинг 10 июлидаги ҳал қилув қарорига кўра даъвогарларнинг даъвоси қаноатлантирилди: «Даъвогар Жўраева Равшаной Тошкент шаҳар Юнусобод тумани К. Зарипов кўчаси 4-уй, 4-хонадоннинг катта хонасига икки нафар боласи билан киритиб қўйилсин ва мазкур уй-жойнинг 1/2 қисмига эгалик ҳуқуқи берилсин».

Суд қарорининг вазиятга нечоғлик тўғри келишини газетхонлар ҳукмига ҳавола қилсак-да, биз ўз эътирозларимизнигина эмас, ҲАДИКЛАРИМИЗНИ баён этсак:

1. «Катта хонасига икки нафар фарзанди билан киритиб қўйилсин», дея қарор чиқарилган 4-уй, 4-хонадонда ҳозир 8 жон истиқомат қилади. Демак, улар энди 11 кишига етади. Икки хонали бу уйнинг ҳажми 47 $м^2$, фойдали жойи эса 30 $м^2$. 30 $м^2$ ни 11 кишига бўлиб чиққан ҳар қандай иқтисодчи ҳам ўз ҳосиласидан кўнгли тўлмаса керак. Ҳатто 8 кишига бўлиб чиққанингизда ҳам бўлинманинг кичиклигидан ҳафсалангиз пир бўлади. Суд қарор чиқаришдан олдин оддий арифметикани нега ҳисобга олмади? Ёки, бошқа суд кўриб чиқиши учун иқтисод қилиб қолиндими масаланинг арифметик томони?

2. Жўраева 1993 йилдан бери Фақиров билан бирга яшамайди, унинг ўзи бу хонадонни ташлаб кетганлиги тўғрисида қўшнилар гувоҳлик берган. Ҳатто, никоҳни бекор қилиш учун ариза ҳам 1994 йилда Жўраева томонидан берилган. Уларнинг никоҳи ўша ариза бўйича 1994 йилнинг 28 июлида бекор қилинган. Нега даъвогар шу пайтгача уйга эгалик ҳуқуқини даъво қилмади? Нега энди у 1996 йил 29 ноябрида ёзиб берган тилхатига бугун қарши чиқаяпти? Суд мана шу тилхатни ҳам иш жараёнига тортиши ва керакли баҳосини бериши керак эмасмиди?

3. Қибрай туман ҳокимининг 1998 йил 13 январдаги 29-сонли қарорига асосан Жўраевага Қибрай тумани, Гулимаъмур кўчасида яшаш майдони 42 $м^2$ бўлган уч хонали (25-хонадон) уйнинг ордери берилган. Демак Жўраеванинг уй-жойга муҳтожлиги йўқ. 30 $м^2$ билан 41 $м^2$ни ҳамда 11 жон билан 3 жонни тарозига солиб, тоши оғир томонни билиб олиш қийин эмас. Қолаверса, Фақиров Жўраевага берилган уч хонали уйни бутунлай таъмирлаш учун моддий ёрдам берган. Жўраева 30 $м^2$ уйга даъво қилар экан, демак, Фақиров ҳам 41 $м^2$ уйга даъво қилиши мумкин экан-да, деган хулосага бемалол келишингиз мумкин.

Суд даъвогарнинг даъвосини эшита туриб унинг уйга муҳтож ёки муҳтож эмаслиги билан қизиқмаганлигининг ўзи қизиқ! Даъвогарнинг даъвосини қаноатлантириш учун шароит бор ёки йўқлиги текширлмаганлиги, ўрганилмаганлиги эса жуда ачинарли.

4. Гарчанд, Гулимаъмур кўчасида уч хонали уйи бўлишига қарамасдан Жўраева 1995 йилдан бери Авиашаҳарчанинг 31-уй, 27-хонадонида рўйхатсиз истиқомат қилиб келмоқда. Шу вақт давомида қўни-қўшнилардан Жўраева устидан уйда яшаш қоидаларини бузаётганлиги учун ўнлаб шикоятлар ёзилган. 5-сон уй-жойдан фойдаланиш бошқармасининг бошлиғи Е. Лухаеванинг маълумот беришича, 1999 йилнинг апрелида умумий яшаш тартибини бузаётганлиги учун Жўраеванинг иши ҳарбий прокуратурага оширилган. Жўраеванинг коммунал хизматдан қарзи эса 16 минг 100 сўмга етган. Қизиқ, нега Жўраева ўз уйи бўла туриб, Авиашаҳарчада ижарада туради? Ва нега яна ўз уйи бўла туриб ҳам бошқа уйга даъвогарлик қилади? Суд ана шу жиҳатларга озгина эътибор қаратса, тўғрироғи, қизиқса, ҳар ҳолда фойдадан ҳоли бўлмасди. Шундай экан, суднинг мазкур ҳал қилувчи қарори янги-янги низоларни келтириб чиқармайди деб ҳеч ким кафолат бермайди.

Демак, Юнусобод туман суди низони ҳал қилмади, ўртага ташлади, ўртага ташламади, унга йўл очди.

5. Кундоши О. Облоқуловага етказган тан жароҳати ва паспортини асоссиз йиртиб ташлаганлиги учун 1998 йил Жўраева устидан жиноий иш қўзғатилган эди. Орадан бир йил ўтмасдан у жиноят қилган хонадонига, нақд жабрланувчининг ёнига киритиб қўйилмоқчи?!

6. Суд қарорининг ижросини бир тасаввур этиб кўринг: уйнинг ярмида даъвогар, ярмида жавобгарлар яшаши керак?! Тушгача даъвогар, тушдан кейин эса жавобгарлар банд этишадими, ошхонани? Судлашган, ёвлашган одамлар бир хонадонда умргузаронлик қилишадими энди? Кундошлар-чи? Улар апоқ-чапоқ бўлиб кетишаркан-да, суднинг қароридан сўнг? Қарор ижросининг аҳлоқий томони ҳеч ўйлаб кўрилганми ўзи?

7. Юнусобод суди икки томонни ҳам оғир аҳволга қўймай ижро масаласини даъво қилинаётган уй баҳосининг муайян қисмини пул шаклида тўлашга айлантириш тарзида ҳам кўриб чиқиш мумкин эди-ку? Агар шундай қилинганида кундошлар бир торгина хонадонда яшашга маҳкум этилмас, юз беражак ноқулайлигу, ўзаро низоларнинг олди олинган бўлармиди? Энг муҳими, ўз хоҳишига кўра оиласи бузилган бир аёл иккинчи бир оиланинг халовати, тинчини бузишдан тутиб қолинарди. Суд ҳар бир оиланинг ҳуқуқи, манфаатини ҳимоя қилиши керакми ёки низолар оловига керосин сепиши керакми? Ахир даъвогар ҳам бу уйга киритиб қўйилганлигидан фақат ва фақат севинч топмас. Жавобгар томон ҳам қучоқ очиб кутиб турмагандир даъвогарни? Нега суд масаланинг бу нозик жиҳатларини, маънавий томонларини ҳисобга олмади?

8. Фақиров билан Жўраева 1994 йилда Юнусобод туман судида қонуний ажралишган эди. Фақиров ажралиш гувоҳномасини 1998 йил олган. Жўраева эса шу кунгача олгани йўқ. Жўраева ажралиш ҳақида ўзи ариза бериб ажралиш гувоҳномасини яна ўзи шу бугунгача олмай юргани қизиқ. Шу асосга кўра Юнусобод суди Фақировнинг Облоқулова билан 1996 йилдаги иккинчи никоҳини қонуний бўлмайди, деб хулоса қилади. Демак, Юнусобод судининг 1994 йилдаги ажрими ноқонуний экан-да. Расмий томон — ажралиш қоғози олинмаса суднинг қарори бекор бўлиб қолаверадими?

9. Аввалги қўшнилардан бир қанчасининг кўргазмасида Р. Жўраевага нисбатан ижобий баҳо берилмайди, ҳатто ён қўшни Шодмонованинг тан олишича: «Биз бу аёлдан қўрқамиз, кўчиб келса болаларимизга зиён етказмасмикан, деб хавотирланамиз». Суднинг эса бундай муносабатларга муносабати шу манзилга «киритиб қўйилсин», деган сўз бўлди...

10. Фақиров А. билан Облоқулова О. тинч ҳаёт кечиришарди. Уларнинг тинчлигини суднинг қарори бузди. Жўраева ҳам ўша тинчлиги бузилган уйга киритилмоқчи. Демак, у ҳам тинчини йўқотиши тайин. Хўш, суд қарори ҳар икки томонга нотинчликдан бошқа нима беради? Қўйингки, ҳар иккала томон бу қарордан тинчлик топадими? Умуман, қарорнинг келажаги борми? Унинг келажаги нима билан тугайди?

P.S. Мақолани ўқиб тугатаётган вақтингизда суд қарори ижро этилган ёки этилаётган бўлади. Бир-бирини кўрарга кўзи йўқ икки томоннинг турар жойи бирлаштирилади. Оқибати...

Ана шу оқибати қийнайди одамни. Анъаналарга ўта содиқ Қодирий ҳам кундошлик анъанасининг оқибатини «Ўтган кунлар»да сизу бизга аянчли тарзда ҳикоя қилиб беради. Мақолани ёзаяпман-у, ишонинг, хаёлимдан мана шу воқеа устидан кейинчалик биз ҳам Қодирий каби ўкиниб қолмасмиканмиз, деган хавотир ўтаяпти.

Ажабо, бу хавотирни бизга ҳаёт эмас, бефарқ одамлар эмас, Қодирий эмас, «Ўтган кунлар» эмас, Суд қарор бераяпти...

Акбар ЖОНУЗОҚОВ

ШАҲИД ШОИР МЕРОСИ

Ўттизинчи-қирқинчи йиллар қирғини озодлик, миллий истиқлол учун курашган ўзбек зиёлиларининг не-не алпларини олиб кетмади. Машриқ Юнусов — Элбек ана шу пешқадам, қатағон қурбони бўлган зиёлиларнинг ёрқин вакилидир.

Бу улуғ инсоннинг ҳаёти ва фаолияти, асосан бадиий ижоди, халқ оғзаки ижодини тўплаш ва оммалаштириш борасидаги хизматлари бир қадар ёритилган бўлса-да, бироқ унинг илмий-педагогик фаолияти ҳозирги авлодга яхши маълум эмас. Тарих фанлари доктори, профессор Ҳайдарали Узоқов томонидан нашр эттирилган Элбекнинг танланган асарлари («Шарқ», 1999) ижтимоий-маданий ҳаётимиздаги кемтиклардан бирини тўлдирди десак, янглишмаган бўламиз.

Доимий ҳамроҳ

Китобнинг тайёрланиши ва чоп этилиши катта савобдир. Чунки зулм ва зўравонлик қайноқ ҳаёт бағридан юлиб олган Элбек 12 йиллик қамоқ жазосини ўташ пайтида Магаданда 1942 йили вафот этди. У яратган бой бадиий, илмий мерос қолиб кетди. Айниқса, унинг қалбида жўшиб, онгини чулғаб олган ижодий режаларини айтмайсизми?! Ҳ. Узоқов овози мажбуран сўндирилган бу ижодкор асарларини бирма-бир йиғиб, уларни тартибга солиб, мана бугун қўлимизга яхлит китоб ҳолида тақдим этди. Бу фаолиятини у истиқлолимизнинг дастлабки йилларидаёқ бошлаган эди. Элбекнинг «Момогулдурак» номли шеърлар, халқ қўшиқлари, достон ва эртаклардан иборат тўплами 1993 йили босилганди.

«Танланган асарлар» беш қисмдан иборат. Китобда Элбекнинг шоир, носир, масалнавис, тилшунос ва шеърий романнавис сифатидаги қиёфаси, ижодкор ва тадқиқотчилик салоҳияти бўй кўрсатган. Мажмуа шоирнинг бадиий-ижодий фаолияти ҳақида асосли фикр юритиш имконини беради. Иккинчидан, ўзбек масалчилигининг 30-йиллардаги аҳволи, ўзга халқлар масалларидан таржималарининг савияси борасида фикр юритиш жиҳатидан ҳам у катта аҳамият касб этади.

Элбек шеърий роман яратиш борасида таҳсинга сазовор ижодий иш қилган: «Тозагул» номли ўзбек шеърий романининг дастлабки намунасини ёзди. Мазкур романнинг чоп этилиши XX аср ўзбек адабиётида шеърий роман инкишофи ва ривожи масалаларини тадқиқ этишга йўл очиши табиий.

Адибнинг саккиз насрий асари ҳам ушбу тўпламдан жой олган. Элбекнинг тилшуносликка оид уч асарининг киритилиши тўпламнинг илмий-маърифий аҳамиятини оширади. Ношир бадиий ва илмий асарларни китобхонга тақдим этар экан, имкони доирасида ана шу асарлар яратилган давр тилининг асосий хусусиятларини, етакчи принципларини сақлашга интиладики, бу ҳол таҳсинга сазовордир. Умуман, Ҳ. Узоқов Элбекнинг айрим шеърий асарларини нисбатан тўлиқ ҳолда тақдим қилган.

Албатта, мазкур тўпламнинг фазилатлари анчагина ва биз улардан айримлари ҳақидагина тўхталиб ўтдик, холос. Энг муҳими, юртбошимизнинг шу йил 12 майдаги фармойишида қирғин-қатағон қилинган эл-юрт фидойиларининг ҳаёти, фаолиятлари, улар меросини ўрганиш ва оммалаштириш зарурлиги алоҳида таъкидлаб ўтилганди. Шу жиҳатдан, Ҳ. Узоқов тайёрлаган бу тўплам ана шу даъватга амалий жавоблардан бири сифатида диққатга сазовордир.

Элбек бадиий, илмий ижодининг сара намуналаридан тузилган ушбу китобнинг маърифий аҳамияти, шубҳасиз, катта. Бироқ бир истагимиз ҳам бор. Агар Элбек асарларининг мукаммал, тўла нашри ҳам амалга оширилса, жуда улкан савоб иш бўларди.

Баҳодир САРИМСОҚОВ,
филология фанлари доктори

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI
1999 йил
Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91
Танқид ва адабиётшунослик, санъат бўлимлари: 136-56-48
Назм-наср бўлими: 136-56-50
Ижтимоий бўлим: 136-55-78

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.
Навбатчи муҳаррир —Сирожиддин САЙЙИД

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси.
Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй
Босишга топшириш вақти—21.00. Босишга топширилди 19.30.

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0631. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН
Тиражи—8840.